

Literatuur: tijdschriften

Arion, Frank Martinus. *Vliegende negers.* – De Pyramide 35 nr. 5 (1981) p. 211-214.

In dit artikel (onlangs ook in de Groene Amsterdammer verschenen) gaat de schrijver in op herkomst en betekenis van een aantal kinderliedjes, waarvan de inhoud doorgaans met de term 'onzinliedje' wordt afgedaan. Hij weet aannemelijk te maken, dat liedjes als 'Oze wieze woze' en 'Iene miene mutte' teruggaan op Westafrikaanse, kreoolse liedjes, waarvan de teksten betrekking hebben op de periode van de Nederlandse slavenhandel op Afrika's westkust.

Autenboer, E. van. *De bijengilden van Sint-Ambrosius in het oude hertogdom Brabant.* – Ons Heem 35 nr. 2 (1981) p. 40-61.

Aan de hand van literatuur en archivalia geeft de auteur een opsomming van de plaatsen in het vroegere hertogdom Brabant waar St. Ambrosius- of bijengilden bestaan hebben en in enkele gevallen nog bestaan. Deze gilden beleefden hun bloeiperiode in de tweede helft van de zeventiende en in de achttiende eeuw. De meeste verdwenen weer in de negentiende eeuw, toen boven-lokale organisaties hun taak overnamen. Behalve met de bijenteelt hielden sommige gilden zich ook bezig met het schieten met de handboog of de buks; juist enkele van deze gilden hebben zich kunnen handhaven.

Bange, P. *Vijftiende-eeuwse speculum-literatuur in de Nederlanden. Een verkenning van terrein en materiaal.* – Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland 22 nr. 2 (1980) p. 122-153.

Bange doet verslag van een lopend onderzoek naar karakter, inhoud en populariteit van spiegel- of speculum-literatuur (moralistisch-didactische geschriften en tractaten) in de Nederlanden in de vijftiende eeuw. Hij bespreekt de problemen die zich bij het onderzoek voordeden, zoals heterogeniteit, overvloedigheid en moeilijke bereikbaarheid van het materiaal en geeft als voorlopige conclusie dat er in de Nederlanden in de vijftiende eeuw een toename is van deze geschriften in de vorm van aanvankelijk nog dure handboekjes, vooral in de volkstaal. Tot slot geeft hij uit de Centrale Catalogus van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag een lijst van vijftiende-eeuwse speculum- en spiegeltitels, die in Nederland aanwezig zijn.

Bartos, Paul J. *The royal order of Siam: troop 1198's pseudo-initiation rite.* – Indiana folklore 12 nr. 2 (1979) p. 120-141.

Bij de analyse van de inwijding van jonge padvinders in een bepaalde groep te Detroit gaat Bartos uit van de drie fasen (isolement, overgang, incorporatie) die van Gennep onderscheidt in de gebruiken die iemands overgang van de ene toestand in de andere markeren. Hoewel er op het oog veel overeenkomsten zijn, blijkt de hele ceremonie erop gericht te zijn

dat de nieuwelingen in gaan zien dat ze zich tijdens de inwijding belachelijk hebben gemaakt. Er kan dan ook niet van een initiatie, maar alleen van een pseudo-initiatie gesproken worden.

Bausinger, Hermann. *Technik im Alltag. Etappen der Aneignung.* – Zs. f. Volksk. 77 nr. 2 (1981) p. 227-242.

De auteur benadrukt dat sinds het midden van de negentiende eeuw de houding tegenover nieuwe technische vindingen, zoals b.v. het treinverkeer, de fotografie, steeds veranderd is. En wel van aanvankelijke afwijzing tot, tegenwoordig, onbewuste aanvaarding. Hij veronderstelt dat in dit proces verschillende fasen te onderscheiden zijn en dat het zich bij verschillende sociale groepen, zoals de burgerij of de arbeiders, in een verschillend tempo heeft voltrokken. Zonder dat hij onderzoek heeft gedaan durft de auteur over deze ontwikkelingen geen uitspraken te doen. Hij wijst er op dat bovendien binnen dezelfde sociale groepering verschillende houdingen tegenover de techniek kunnen bestaan. Als mogelijke bronnen voor het bepalen van deze houding wijst hij op o.a. volksverhalen, waarin b.v. koetsen door auto's worden vervangen, toespraken bij de opening van nieuwe fabrieken en aanprijzingen in advertenties voor nieuwe apparaten.

Bell, Jonathan. *Sickles, hooks, and scythes in Ireland.* – Folk Life 19 (1981) p. 26-35; 3 ill.

Om de overgang van het gebruik van de sikkel en de zicht bij het oogsten van graan naar het snellere maaiwerktuig, de zeis, te verklaren, moest volgens Bell in de Ierse landbouw van de negentiende eeuw in ieder geval aan twee voorwaarden zijn voldaan: een behoorlijke afwatering en de noodzaak om sneller te werken b.v. als gevolg van schaalvergroting van het landbouwbedrijf en schaarste aan arbeidskrachten. In Ierland deed zich die situatie pas voor na de landhervormingen in de negentiende eeuw. De schrijver baseert zich op uitgebreid literatuur- en archiefonderzoek.

Belle, R. van. *Bunselkindgrafzerken en het bunselen van kinderen.* – Ons Heem 35 nr. 4 (1981) p. 117-124; 9 ill.

De auteur geeft een gedetailleerde beschrijving van vijf grafzerken uit de dertiende tot en met de zestiende eeuw, uit België en Frankrijk, waarop ingebakerde kinderen zijn afgebeeld. Hij benadrukt, aan de hand van afbeeldingen van wikkelskinderen op schilderijen en miniaturen uit dezelfde tijd, dat de zerken de kinderen weergeven zoals ze er bij hun leven uitzagen. Aan de hand van literatuur gaat hij kort in op de motieven om kinderen in te bakeren.

Ben-Amos, Dan. *Nationalism and nihilism: the attitudes of two Hebrew authors towards folklore.* – international Folklore Review 1 (1981) p. 5-16.

Na te hebben gesteld dat tussen folklore en literatuur een bepaalde verwantschap bestaat, dat er tot dusver geen theorie ontworpen is die de aard van die verwantschap op bevredigende wijze blootlegt en na de tot nu toe ontworpen pogingen daartoe, gedaan vanuit historische, evolutionaire, communicatieve en sociale denkpatronen, te hebben beschreven, gaat de auteur in op de houding van schrijvers ten aanzien van folklore, waarbij de opvattingen van Vico (1725: *Principi di una Scienza Nuova*) als belangrijke mijlpaal gelden: hij was de eerste die folklore, tot dan toe als minderwaardig beschouwd, als uiting van nationaal gevoel kenmerkte. Nadien groeide folklore uit tot nationaal symbool, in welk

proces een tweespalt ontstond tussen realiteit en fictie. De auteur illustreert dit onder meer aan de hand van de diverse meningen die William Butler Yeats en James Joyce over folklore koesterden en vervolgens aan de hand van twee Hebreeuwse auteurs: de nationalistische Joseph Hayyim Brenner (1881-1921) en de nihilistische Shmuel Yosef Agnon (1888-1970).

Bénard, Jean-Claude. *Fille ou garçon à volonté. Un aspect du discours médical au XIXe siècle.* – *Ethnologie française* 11 nr. 1 (1981) p. 63-76.

De auteur citeert enkele passages uit een tiental Franse boeken uit de tweede helft van de negentiende en de eerste decennia van deze eeuw, die handelen over de vraag hoe men het geslacht van een verwacht kind kan voorspellen of zelfs beïnvloeden. Deze boeken werden door doktoren geschreven voor een breed publiek. Zij menen dat bepaalde kenmerken van de a.s. ouders (o.a. de leeftijd, de houding tegenover seksualiteit) en de voeding zullen bepalen of het kind een jongen of een meisje wordt. De doktoren schrijven elkaar grotendeels over en putten tot in deze tijd uit de werken van o.a. Hippocrates, Galenus en Avicenna. De auteur wijst op de grote achterstand in de kennis van de doktoren over de menselijke voortplanting vergeleken bij die van de biologen in dezelfde tijd. Hij acht de houding tegenover seksualiteit bij de artsen zelf, als vertegenwoordigers van de burgerlijke cultuur, hiervoor verantwoordelijk.

Blok, Anton. *Infame beroepen.* – *Symposion* 3 nr. 1-2 (1981) p. 104-128.

In Duitstalige gebieden werden van de dertiende tot aan de negentiende eeuw de beoefenaren van een groot aantal beroepen door handwerkslieden in de steden als 'eerloos' aangemerkt. Dit betekende dat hen de toegang tot de gilden ontzegd was. Tot deze beroepen behoorden o.a. de vilders, gerechtsdienaren, chirurgijns, prostituées, vuilnislieden, marskramers en toneelspelers. Andere groeperingen zoals misdadigers, deserteurs, mensen behorend tot ethnische minderheden en buitenechtelijke kinderen werden eveneens als eerloos gezien. Al deze mensen hebben volgens de auteur gemeen dat zij door hun werkzaamheden omgingen met het afval van dieren of mensen, stonden voor het 'dierlijke' in mensen zoals seksualiteit en geweld of op het platteland verbleven of rondtrokken. Soldaten, slaggers en leerlooiers achtte men niet eerloos. Zij kwamen wel in contact met kadavers en lijken, maar deze zag men in het kader van hun beroep niet als afval. De auteur meent dat dit karakteriseren van bepaalde beroepen als eerloos voortkomt uit de behoefte van groeperingen in de steden afstand te bewaren tegenover hun eigen 'dierlijke' impulsen. Op deze wijze konden zij hun superioriteit, hun eer tonen. Ook trachtten zij hierdoor hun identiteit als stedeling te behouden, d.w.z. zich af te schermen van de mensen die van het platteland naar de steden trokken. Deze toestroom werd door hen ervaren als een bedreiging voor de stedelijke samenleving. Door de groei van de staatsmacht nam de veiligheid op het platteland toe en werd de angst voor de mensen die daar vandaan kwamen geringer. Hierdoor verdween in de loop van de negentiende eeuw de grond om mensen als eerloos te bestempen. Het artikel is geschreven aan de hand van literatuur.

Boekholt, P.Th. F.M. *Grenscontacten. Huwelijksbetrekkingen over en weer van de Nederlands-Duitse grens.* – *Driemaandelijks Bladen* 33 nr. 2 (1981) p. 54-66; 2 krt.

In trouwboeken van vóór 1811 is nagegaan met welke frequentie er in de achttiende eeuw huwelijken gesloten zijn tussen personen uit enkele Overijsselse grensplaatsen (Gramsbergen, Hardenberg, Den Ham, Vriezenveen, Ootmarsum, Denekamp) en het naburige Bent-

heim, en tevens uit enkele plaatsen in Westerwolde (Vlagtwedde, Onstwedde, Wedde, Sellingen, Bellingwolde) en het aangrenzende Duitsland. Voor de beide gebieden worden ook de huwelijksbetrekkingen met het naburige Drente onderzocht. Hoewel de ene plaats wat 'opener' dan de andere was, blijkt dat de Nederlands-Duitse grens vóór 1800 in de huwelijksluitingen niet bestond.

Boer, Pim den. *Existentiële geschiedenis. Enkele Franse studies over dood en angst.* – Ts. v. geschiedenis 94 nr. 1 (1981) p. 58-70.

Korte karakteristiek en kritische vergelijking van de volgende boeken: Ph. Ariès, *L'homme devant la mort*. Parijs 1977; R. Favre, *La mort au siècle des Lumières*. Lyon 1978; P. Chaunu. *La mort à Paris (XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles)*. Parijs 1978; J. Delumeau. *La peur en Occident (XIVe- XVIIIe siècles)*. Parijs 1978. Den Boer acht het boek van Ariès wegens de inspiratie die het biedt en ondanks de daarin getoonde grillige keuze van de bronnen en weinig systematische bewijsvoering superieur aan de drie andere. Hij stelt voor deze boeken te beschouwen als vormen van een 'existentiële geschiedenis'.

Bonnin, Philippe, Martyne Perrot en Martin de la Soudière. *Habiter et se déplacer en Margeride.* – *Ethnologie française* 11 nr. 1 (1981) p. 7-32; 13 ill., 3 tek.

De auteurs geven een beknopte beschrijving van enkele veranderingen die zich, ten gevolge van invloeden van buitenaf, sinds het begin van deze eeuw hebben voorgedaan in de leefwijze van de bewoners van een betrekkelijk geïsoleerd gebied in Frankrijk, de streek Margeride in de Haute Lozère op het Massif Central. Zij doen dit op grond van waarnemingen en gesprekken ter plaatse. Martyne Perrot wijst er o.a. op dat in de boerenhuizen weliswaar steeds vaker een badkamer wordt ingericht, maar dat deze weinig of voor andere doeleinden gebruikt wordt (8-13). Philippe Bonnin beschrijft hoe tegelijkertijd in de huizen steeds meer afzonderlijke slaapkamers verschijnen, voor de ouders en (soms elk van) de kinderen. Deze veranderingen in de huizen werden aanvankelijk uit overwegingen van hygiëne door de overheid gestimuleerd, o.a. door het verlenen van subsidies. Later gingen de mensen er zelf toe over, omdat men ze ervoer als modern en als een teken van welstand. Ook meent men, vooral de laatste tijd, dat een eigen kamer de psychologische ontwikkeling van kinderen ten goede komt (14-22). Martin de la Soudière geeft een indruk van de belangrijke plaats die het weer en de sneeuwval innemen tijdens de winter in de gesprekken en in de plaatselijke krant, o.a. in de vorm van anecdotes en verhalen over dodelijke ongelukken. Hij vermoedt dat de overname van steeds snellere en betere methoden om de sneeuw op te ruimen hieraan afbreuk zullen doen (23-32).

De Brabantse Folklore nr. 231 (1981) p. 179-306.

Dit gehele nummer is gewijd aan dertig volksheiligen, vereerd in het Pajottenland. De gegevens van de hagiografieën, die verzameld zijn door cursisten van een V.V.V.-cursus, bevatten ook hedendaagse feiten.

Brandenburg, J.A. *Job Gommersz. als vereerder van de heilige moeder Anna. Uitingen van de Anna-devotie op Schouwen-Duiveland in de late middeleeuwen.* – *Kroniek van het land van de zeemeermin (Schouwen-Duiveland)* 5 (1980) p. 45-71; 6 ill., 1 schema, 1 krt.

De schrijfster publiceert twee, al eerder door P.J. Meertens ontdekte, gedichten van de Nieuwerkerkse rederijker Job Gommersz. Ze zijn resp. 66 en 60 regels lang en handelen

beide overwegend over de afstamming van Anna en Maria. In haar commentaar gaat zij kort in op de weinig kritische wijze waarop Gommersz. zijn bronnen daarvoor gebruikt heeft. Het grootste deel van het artikel bestaat uit korte overzichten, aan de hand van literatuur, van de geschiedenis van de rederijders en van de verering van St. Anna, telkens in Nederland in het algemeen en in Schouwen-Duiveland in het bijzonder. In de beschouwing over de figuur van St. Anna valt op dat de schrijfster wijst op de overeenkomst tussen St. Anna en moedergodinnen, waartoe zij o.a. Nehalennia rekent, en op de associatie van St. Anna met de vruchtbaarheid en de vegetatie.

Brednich, R. W. *Die Hutterer – ein Stück alter alpenländischer Kultur in der neuen Welt.* – Österr. Zs. f. Volksk. 84 nr. 3 (1981) p. 141-153.

Brednich doet verslag van zijn ervaringen als deelnemend toeschouwer met de Hutterse broedergemeenschap. Deze in de zestiende eeuw in Oostenrijk gevormde groepering, mentaal verwant aan de Wederdopers, zwierf enige eeuwen door Europa en emigreerde rond 1900 naar Canada, waar zij haar geïsoleerde bestaan voortzette. Brednich signaleert de verschijnselen (o.a. onvermijdelijker wordend contact met de buitenwereld om een modern landbouwbeleid te kunnen blijven voeren, tengevolge waarvan steeds meer leden kennis maken met de aangename en verlokkelijke kanten van die buitenwereld) die op korte of langere duur de uniciteit van de Hutters inzake denktrant, gebruiken, kleding, taal en zangtraditie in gevaar zullen brengen.

Bronner, Simon J. *Modern anthropological trends and their folkloristic relationships.* – Folk Life 19 (1981) p. 66-83.

De hedendaagse volkskundigen zijn niet ongevoelig voor de moderne ontwikkelingen in de culturele antropologie, terwijl de antropologen op hun beurt meer en meer de onderzoekersblik met welgevallen laten rusten op fenomenen die gewoonlijk tot het terrein van de volkskunde gerekend worden. In dit artikel bespreekt Bronner een zestal van deze toenaderingspogingen met hun belangrijkste vertegenwoordigers en publicaties. Achtereenvolgens worden genoemd: de toenemende aandacht van veel vooral jongere antropologen voor de eigen (plattelands-) cultuur; de eveneens groeiende belangstelling binnen het antropologenkamp voor de verborgen (symbolische) betekenissen van een cultuur, met het accent op cultuuruitingen als rituelen, kunstproducten en traditionele gebruiken; de cognitieve antropologie en haar pogingen om tot kennis over de culturele werkelijkheid te geraken via inhoudelijke analyse van het menselijke denkproces; de beweging der communicatie-ethnografen, een verzamelnaam voor die antropologen, volkskundigen en linguïsten welke de culturele patronen zoeken bloot te leggen die de onderlinge communicatie binnen een bepaalde groepering van mensen regelen; de aanhangers van een materialistische benadering van het antropologisch onderzoek, die directe verbindingen op het spoor trachten te komen tussen omgevingsfactoren aan de ene en menselijk gedrag inclusief grootheden als technologie, ideologie en sociale organisatie aan de andere kant; en tenslotte de op statistisch en vergelijkend cultureel onderzoek georiënteerde antropologen die, als reactie op de speculatieve analyse van afzonderlijke gemeenschappen, nu m.b.v. gestandaardiseerde gegevens culturele componenten van verschillende samenlevingen met elkaar willen vergelijken. De auteur besluit dit overzicht met enkele aanbevelingen aan het adres van de volkskundebeoefenaar: meer letten op het procesmatige van cultuurverschijnselen, op de individuele cultuurdrager, op de context van verschijnselen, en minder nadruk leggen op de vergelijking van oppervlakkige uiterlijke kenmerken en op groepen of gemeenschappen als onderzoekseenheid.

Brood, Paul. *Van neusdoek tot bevestiging. Enkele aspecten van het Drentse huwelijksrecht in de 17e en 18e eeuw.* – Nieuwe Drentse volksalmanak 98 (1981) p. 28-37.

De oorsprong van de tegenwoordig vaak niet meer begrepen verloving ligt in de trouwbelofte die al in de Middeleeuwen juridisch tot nakoming dwong. De trouwbelofte kon schriftelijk aangegaan worden, maar werd ook vaak bevestigd door het geven van een ring, geldstuk en in Friesland en Drente mogelijk ook door het aantrekken van een knoop in een knottedoek of neusdoek. Het analyseren van zeventiende- en achttiende-eeuwse processen over trouwbeloften in Drente leert dat de eiser er vaak niet in slaagde het bewijs van trouwbelofte te leveren.

Burckhardt-Seebass, Christine. *Trachten als Embleme. Materialien zum Umgang mit Zeichen.* – Zs. f. Volksk. 77 nr. 2 (1981) p. 209-226.

In de negentiende eeuw begon in Zwitserland het dragen van klederdrachten geleidelijk te verdwijnen. Als reactie op dit doordringen van de moderne beschaving ontstond in 1926, vergeleken met andere landen betrekkelijk laat, een landelijke klederdrachtenvereniging. Deze stelde zich, zo blijkt uit artikelen in het tijdschrift van de vereniging, het behoud van traditionele waarden en in het bijzonder het dragen van klederdrachten ten doel. Tot de vereniging behoorden aanvankelijk mensen uit de maatschappelijke boven- en middenlaag in de steden. Zij trachtten wel de boeren, maar niet de industriearbeiders voor hun streven te winnen. Thans zijn alle maatschappelijke groeperingen min of meer gelijk vertegenwoordigd; het ledental bedraagt ongeveer 22.000. De vereniging stelde voor ieder gebied de enig geldige klederdracht vast en ontwierp een klederdracht waar deze ontbrak. Met een beroep op de traditie wordt thans het ontwerpen van een nieuwe klederdracht, door inwoners van een dorp of een gebied binnen een streek die al een klederdracht heeft, door vertegenwoordigers van de vereniging tegengewerkt. De auteur illustreert dit met twee voorbeelden van dergelijke conflicten uit 1977 en 1978.

Cerutti, W.G.M. *De Hilversumse kei, van grenssteen tot toeristische trekpleister.* – Tussen Vecht en Eem 11 nr. 3 (1981) p. 188-201; 9 ill., 2 krt.

Bij de aanleg van een rijwielpad werd in 1916 in Hilversum een grote zwerfsteen opgegraven, die waarschijnlijk dienst had gedaan als grenssteen tussen Hilversum en Laren. De steen trok veel belangstelling, o.a. van koningin-moeder Emma. In 1921 werd de steen overgenomen door de V.V.V. van Hilversum en opgesteld na een feestelijke intocht, waarbij o.a. burgemeester en wethouders en de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen tegenwoordig waren. In hetzelfde nummer gaat B.G.J. Elias kort in op de geschiedenis van de Amersfoortse kei die, nadat hij al van 1661 tot 1672 in de stad had gestaan, vanaf 1903 onafgebroken tot het stadsbeeld behoort. Vanaf 1971 houdt men jaarlijks zgn. Keifeesten (211-216; 3 ill.). Beide artikelen zijn geschreven aan de hand van literatuur.

Cock-Clausen, Ingeborg. *Cowboybukser.* – Folk og Kultur (1980) p. 75-90. Met Engelse samenvatting.

Geschiedenis en ontwikkeling van de spijkerbroek en het dragen van de spijkerbroek in Denemarken.

David, Johan. *Het museum voor de oudere technieken in Grimbergen.* – Ons Heem 35 nr. 4 (1981) p. 113-116; 3 ill.

Conservator David schetst de opzet en de mogelijkheden van het museum. Behalve de werktuigen zelf verzamelt het museum ook handelscatalogi en archieven, foto's en literatuur. Een beperking in de ruimte en in de tijd van het onderzoeksterrein van de geschiedenis van de technieken acht de auteur niet zinvol.

Dégh, Linda. *Is the study of tale performance suspect of aggressive nationalism? A comment.* – Journal of American folklore 93 nr. 369 (1980) p. 324-327.

Naar aanleiding van een artikel van Christa Kamenetsky, 'Folktale and ideology in the Third Reich' (Journal of American folklore 90 (1977) p. 168-178); (zie VB 4 nr. 2 (1978) 153), waarin deze Julius Schwietering een pleitbezorger noemt van de nazi-ideeën over de volksgemeenschap, merkt Dégh op dat Schwietering niet als zodanig kan worden beschouwd. Zijn doel was zuiver het bestuderen van volksverhalen in de context van de vertelgemeenschap en niet de bevordering van het vertellen van verhalen om zich hierdoor de geest die uit die verhalen spreekt, eigen te maken. In haar weerwoord (327-330) zegt Kamenetsky dat Schwietering zich rigoureuus beperkte tot regionale Duitse boerengemeenschappen in een tijd dat die door het nazi-bewind als de ware representant van het Duitse volk werden verheerlijkt. Zijn woordgebruik was verder volledig in overeenstemming met de officiële nazi-ideologie. Dégh (331-334) vindt die kritiek unfair aangezien woordgebruik en ideeën primair thuishoren in het wetenschappelijk bedrijf uit die tijd en niet zo maar van een politieke lading mogen worden voorzien. Kamenetsky (334-335) tenslotte is van oordeel dat Schwietering zich dan toch te weinig heeft gedistantieerd van de politieke interpretaties van die wetenschappelijke begrippen.

Dompnier, Bernard. *Un aspect de la dévotion eucharistique dans la France du XVIIe siècle: les prières des quarante-heures.* – Revue d'histoire de l'église de France 67 nr. 178 (1981) p. 5-31.

De aanbidding gedurende veertig aaneengesloten uren van de hostie ontstond in Italië in het begin van de zestiende eeuw en verspreidde zich in de loop van de zeventiende eeuw over Frankrijk. Aanvankelijk hield men dit gebed om boete te doen en om hulp te vragen in tijden van rampspoed. Vooral door toedoen van de Capucijnen kreeg het veertigurengebed in gebieden met een gemengde confessionele bevolking steeds meer het karakter van een triomfantelijke manifestatie van de katholieke identiteit en diende het om bekeerlingen te maken. Het had geen vaste plaats in het liturgisch jaar, maar werd gehouden bij bijzondere gelegenheden, als b.v. in een plaats een protestantse synode werd gehouden. Vooral in de jaren dertig van de zeventiende eeuw werd het veertigurengebed ingevoerd tijdens de carnavalsdagen, om de mensen van deelname aan het feest af te houden. De auteur brengt dit in verband met hetzelfde streven van de kerk in deze tijd om de gelovigen zoveel mogelijk bijeen en onder controle te houden. Na de intrekking van het Edict van Nantes in 1685 werd er gedurende de nacht niet meer gebeden. Het gebed verloor hierdoor haar bijzondere karakter en boette in aan belangstelling. De grote aantrekkingskracht die het gebed op de mensen uitoefende verklaart de auteur uit o.a. de bijzondere aflaten die dan verleend werden en uit het geloof in de onheil afwerende werking van de hostie. De auteur wijst er op dat vooral door dit laatste gegeven een oorspronkelijk door de geestelijkheid opgelegd kerkelijk gebruik weerklink kon vinden bij de gelovigen. De studie is gebaseerd op stukken in kerkelijke archieven in Frankrijk en in Rome, op gedrukte bronnen en literatuur.

Duval, Maurice. *Les camelots.* – Ethnologie française, nouvelle série, 11 nr. 2 (1981) p. 145-170.

Met behulp van enquêtes en participerende observatie bestudeert Duval de methode van werken van een speciale groep standwerkers, de juwelenverkopers ('les pognes de bij') in Parijs en omgeving. Na een definitie van het begrip standwerker (onregelmatig op markten, drukke winkelstraten enz. verschijnende kooplieden, die een menigte aantrekken door middel van een redevoering, waarin de illusie wordt gewekt dat een artikel niet verkocht maar weggegeven wordt) geeft Duval enige bijzonderheden over de afkomst, leef- en werkwijze, hiërarchische structuur en ideologie (hun doel is zuiver commercieel) van standwerkers, die door zichzelf en door anderen als randgroep worden beschouwd. Vervolgens analyseert hij de demagogische middelen, waarvan de juwelenverkopers bij hun verkoopmethode gebruik maken: presentatie, kleuren, gebaren en vooral de retorische opbouw van de redevoering tijdens een vaak meer dan twee uur durende voorstelling. Door al deze factoren wordt het publiek in hypnose gebracht, een techniek die te vergelijken is met die van politieke propaganda.

Egmond, Florike. *De Hollandse Bende, 1797-1800.* – Holland 13 nr. 2 (1981) p. 65-90.

De zgn. Grote Nederlandse Bende vormde één der meest uitgestrekte roversnetwerken in de Nederlanden van de achttiende eeuw. De schrijfster richt haar aandacht op een beruchte vertakking ervan, de Hollandse Bende, die gedurende de twee-en-een-half jaar van haar bestaan vooral de omgeving van Rotterdam, Den Bosch en Amsterdam onveilig maakte. Aan de hand van uitvoerig geraadpleegde gerechtelijke archiefstukken gaat zij nauwgezet de gangen na van dit illustere roversgilde dat zich in het bijzonder toelegde op het overvallen van afgelegen boerenhofsteden. Veel nadruk wordt daarbij gelegd op de maatschappelijke geledingen waartoe de bendeleden behoorden, op het verband tussen hun beroep, sociale positie en levenswijze aan de ene en hun roversactiviteiten aan de andere kant, op de interne organisatie van de bende en de gevoerde tactiek bij haar operaties, op de verwantschaps- en beroepsrelaties tussen de bendeleden onderling, en op de overeenkomsten en verschillen met vergelijkbare andere omstreeks dezelfde tijd in groepsverband optredende wetsovertreders.

Elerie, J.N.H. en G. Smit *De bo van Schoonebeek, een raadselachtige exploitatievorm.* – Nieuwe Drentse volksalmanak 98 (1981) p. 1-11; 2 tek.

Met behulp van literatuur en kaarten en gericht op de landbouw-economische functie tonen de schrijvers aan, dat de exploitatie van de Schoonebeker boën (veeschuren op enige afstand van het dorp waar vee en 'koeheer' een deel van het jaar verbleven) voor de moederbedrijven een belangrijke aanvulling betekenden op het geldelijk inkomen. Ze stellen dat de boën, waarvan hier en daar in West-Europa enkele varianten aan te wijzen zijn, oorspronkelijk door de landelijke bevolking zelf ontwikkeld zijn en geen produkten zijn van de kolonisatie-activiteiten die vanuit kloosters bedreven werden.

Fine, G.A. *Cokelore and coke law: urban belief tales and the problem of multiple origins.* – Journal of American Folklore 92 nr. 366 (1979) p. 477-482.

Het verhaal over het flesje frisdrank met een dode muis op de bodem berust op een in werkelijkheid vaak voorkomende gebeurtenis. Dat blijkt uit de processen die sinds 1914 in de Verenigde Staten jaarlijks worden gevoerd. Bij de verspreiding van dit verhaal moet dus rekening gehouden worden met polygenese.

Franke, Herman. *Over beschaving en afschaffing van het schavot.* – *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 8 nr. 2 (1981) p. 199-253.

Niet zozeer economische belangen, veranderende machtsverhoudingen, praktische overwegingen, of zelfs nieuwe humanitaire beginselen waren in de eerste plaats verantwoordelijk voor de afschaffing van de openbare lijf- en doodstraf in Nederland omstreeks het midden van de vorige eeuw, de belangrijkste drijfveer daarentegen werd gevormd door een, in een tijdsbestek van ca. 30 jaar voorafgaand aan de definitieve afschaffing, snel groeiende gevoelsmatige afkeer van de kant van de gegoede burgerij tegen elke vorm van gesanctioneerd openbaar lichamelijk geweld. Franke onderbouwt deze stelling met talloze citaten uit krante- en tijdschriftberichten, uit parlamentsverslagen en uit de literatuur van die dagen en toont onomstotelijk aan, dat het inderdaad omstreeks 1850 in de gegoede kringen nog van weinig goede smaak en innerlijke beschaving getuigt zich openlijk vóór handhaving van de doodstraf uit te spreken. Schrijver komt er in dit artikel slechts terloops aan toe in te gaan op de achtergronden van deze toch vrij drastische, in een relatief korte tijd om zich heen grijpende mentaliteitsverandering. Dat is jammer, te meer daar hij zich wel vrij nadrukkelijk wenst te distantiëren (zie boven) van andere meer gangbare opvattingen t.a.v. de afschaffing van de schavotstraf. Kortom, dat aan het uiteindelijk verdwijnen van de openbare terechtstelling een (op zich niet zo verbazingwekkende) weerzin ertegen vooraf ging, is in dit artikel genoegzaam aangetoond. Nu het waarom nog van die afkeer. – R.F.

Gérôme, Noëlle. *Les maisons des pêcheurs de Saintonge.* – *Ethnologie française* 11 nr. 1 (1981) p. 37-46; 7 ill., 2 krt.

De auteur geeft een globale indruk van de versiering aan de buitengevel en aan de wanden in het interieur van visserswoningen in het dorp Saintonge, gelegen aan de Gironde. Een aantal huizen is aan de buitenkant gedeeltelijk blauw geschilderd of aan de onderkant geteerd en binnenshuis bestaat er een voorkeur voor koperen voorwerpen en schilderijen of foto's van de zee, havens en het vissersbedrijf aan de muur. Voorwerpen als netten en drijvers worden echter niet als versiering gebruikt. De schrijfster veronderstelt dat er een samenhang bestaat tussen de gekozen versiering en het streven van de vissers, die een minderheidsgroep in het dorp vormen, om hun identiteit te bewaren tegenover de boeren en de winkeliers.

Goudsblom, Johan. *Notities over mentaliteit en methode.* – *Symposion* 3 nr. 1-2 (1981) p. 20-34.

In een aantal aforismen benadrukt de auteur o.a. dat mentaliteiten, als traag veranderende sociaal-psychologische kenmerken van groepen, niet als op zichzelf staande verschijnselen bestudeerd mogen worden, maar steeds gezien moeten worden in het licht van de verschillen en de veranderingen in de machtsverhoudingen tussen groepen.

Green, Thomas A., en W.J. Pepicello. *Sight and spelling riddles.* – *Journal of American Folklore* 93 nr. 367 (1980) p. 23-34.

De auteurs vestigen er de aandacht op dat naast mondeling opgegeven raadsels er ook raadsels bestaan die eerst opgeschreven moeten worden voordat zij geraden kunnen worden. Zij geven enkele Amerikaanse voorbeelden van dit type raadsel en laten zien hoe zij opgelost worden.

Gwyndaf, Robin. *The prose narrative repertoire of a passive tradition bearer in a Welsh rural community. (part 2).* – Fabula 22 nr. 1-2 (1981) p. 28-54.

In het tweede deel (deel 1 is verschenen in *Studia Fennica* 20 (1974), VB 3,2 (1977) 93) worden belicht: de factoren waaruit blijkt dat de verteller een passieve traditiedrager is; de structuur en stijl van de vertelsels; betekenis, functie, houding en beperkingen en waarde van de studie.

Hak, Durk. *Lemmer. Voornaemde haven oan 'e Sudersé'.* – Het Peperhuis (1981) 64 p.; 96 ill., 2 pltg.

De ontwikkeling van Lemmer tot bloeiende havenplaats aan de Zuiderzee vanaf 1880 tot rond 1900 is het thema van het onderzoek dat de auteur, zelf Lemster van geboorte, in 1980 in het kader van zijn studie kulturele antropologie verrichtte. Het oorspronkelijke verslag van zijn onderzoek, gebaseerd op literatuur- en archiefonderzoek en interviews, is voor deze publikatie sterk verkort; zo ontbreekt o.m. een hoofdstuk over visserijtechniek.

De ontwikkeling van Lemmer als vissersplaats brengt Hak in verband met de geografische ligging van Lemmer, de ontwikkeling van de ansjovis- en haringvisserij, de opbrengsten, de nevenbedrijven, de rol van de ondernemers en de politieke verhoudingen. De volgende hoofdstukken omvatten elk een aspect van het werken en leven van de Lemster vissers en hun gezinnen. Hak geeft een korte beschrijving van de scheepshelling van Pier de Boer, hij gaat in op het tanen van de netten, het roken van de vis (o.a. haring, paling, spiering) en het inzouten van ansjovis. Gesprekken met twee hoogbejaarde zusters en aanvullend commentaar leverden de rekonstruktie op van de inrichting van de ouderlijke woonkamer, de dagindeling, de maaltijden, ontspanning en vermaak, de werkzaamheden en de levensomstandigheden in de eerste decennia van de twintigste eeuw. De letterlijk weergegeven brieven van een nu bijna 90-jarig echtpaar tonen zonder opsmuk hun eigen levensverhaal en dat van hun wederzijdse ouders en grootouders, met rake typering van de onderlinge verhoudingen binnen het dorp, de armoedige omstandigheden waaronder een groot deel van de vissers moest leven, de beperkingen waaraan de armen onderhevig waren, de willekeur in de houding ten aanzien van dienstboden en ander personeel enz. Bijlagen vermelden de door de scheepshelling De Boer gebouwde vissersschepen in de periode 1876-1913, de voor Lemster vissers gebouwde schepen in de periode 1864-1917 en een overzicht van de Lemster vissersvloot op 1 januari 1907.

Hartog, A.P. den. *De beginfase van het moderne voedselpatroon in Nederland. Voedsel en voeding in de jaren 1850-1914. Een verkenning.* – Voeding 41 nr. 9 (1980) p. 334-342; nr. 10 (1980) p. 348-357.

Het nog agrarische en pre-industriële voedselpatroon uit de periode van vóór 1850 wijzigt zich in de periode 1850-1914 als gevolg van de industriële revolutie tot het moderne voedselpatroon. Op grond van literatuur laat Den Hartog zien hoe dit nieuwe patroon zijn ontstaan te danken heeft aan 1) een toeneming van de welvaart, 2) gewijzigde woon- en werkomstandigheden, 3) technologische ontwikkelingen in de levensmiddelenindustrie, 4) vernieuwingen in de landbouw en veeteelt, 5) de opkomst van het moderne distributiesysteem van voedingsmiddelen en aan 6) de overheidsbemoedigen met de voeding sinds de eerste wereldoorlog. De regionale verschillen in de Nederlandse voeding tussen a) de westelijke provincies, b) de noordelijke provincies en c) de oostelijke en zuidelijke zandgronden die volgens de schrijver hun oorzaak vinden in het heersende landbouwsysteem, het

aanwezige cultuurpatroon en de mate waarin een streek in het landelijke en internationale geld- en goederenverkeer is opgenomen, zouden na 1870 langzaam maar zeker zijn verminderd. Het huidige voedingspatroon wordt gekenmerkt door een grote verscheidenheid aan voedingsmiddelen; het individuele karakter van de voedselkeuze; een hoog verbruik van dierlijk voedsel, suiker en vetten; een beperkte invloed van de seizoenen; een geringe betrokkenheid van de consument bij de voedselproductie en -voorziening en een niet duidelijke relatie tussen producent en consument.

Heksen. [Themanummer] *Volkskunde* 82 nr. 1-2 (1981) 168 p.

Aan dit dubbelnummer dat geheel gewijd is aan het thema 'heksen', werken in totaal zeven auteurs mee. *J. van Haver* (3-19) opent de rij met een explicatie van de belangrijkste begrippen in het heksenonderzoek en schenkt in het bijzonder aandacht aan de rol die enkele ervan (zoals bezwering, toverij, exorcisme) in het volksgeloof speelden in vergelijking met overeenkomstige praktijken in het officiële geloof ten tijde van de grootscheepse heksenvervolgingen (ca. 1560-1650) in W.-Europa. Hij baseert zich hierbij op literatuur en kerkelijke verslagen. *E. de Maesschalck* (21-30) reconstrueert vervolgens op grond van literatuuronderzoek de diverse ontwikkelingslijnen (zwarte magie, duivelse secten, geloof in Diana en nachtelijke schimmen, ketterprocessen), die tenslotte samengroeiden tot één onontwaaarbaar geheel: de algemene heksenwaan van de vijftiende tot en met de zeventiende eeuw. *F. van Hemelrijck* (31-42) gaat in zijn bijdrage de verspreiding in ruimte en tijd na van de heksenwaan in de Zuidelijke Nederlanden en constateert op grond van gerechtelijke stukken en literatuur, dat in Vlaanderen de heksenjacht later (eind zestiende eeuw) op gang kwam dan in Wallonië (begin zestiende eeuw) en dat elk heksenproces het geloof erin leek aan te moedigen doordat er meestal hele reeksen nieuwe aanklachten op volgden. Van *J. Monballyu* zijn twee artikelen opgenomen. In de eerste (43-67) beschrijft hij gedetailleerd aan de hand van de oorspronkelijke dossiers een Zuidnederlands heksenproces uit 1602, waarbij hij laat zien dat een heks niet noodzakelijk behoorde tot de groep van oudere, alleenstaande, economisch zwakkere vrouwen en ook dat in de gerechtelijke procedure meestal niet werd afgeweken van de normale rechtspleging in strafzaken. In zijn andere artikel (91-102) gaat de schrijver uitvoerig in op de rol van het folteren tijdens het heksenproces. Met behulp van literatuur en archiefmateriaal stelt hij vast, dat aangezien alleen een bekentenis van de verdachte als doorslaggevend bewijs in dit soort processen gold en de duivel de verdachte gewoonlijk aanmoedigde om te blijven ontkennen, de pijniging noodzakelijk werd om de duivelse weerstand van de aangeklaagde te breken. *C. van Damme-Lostrie* (69-89) analyseert de gerechtelijke protocollen van zes heksenprocessen, gehouden te Laarne (bij Gent) tussen 1607 en 1619, en concludeert dat deze heksen slechts als pionnen fungeerden in de machtsstrijd tussen de plaatselijke gezagsdragers en de in de omgeving opererende opstandelingen. Laarne week in dit opzicht niet af van andere Europese haarden van heksenwaan, die vooral waren gesitueerd in grensgebieden van dichtbevolkte, sterk geurbaniseerde streken met veel religieuze en politieke troebelen. *H. Soly* (103-127) geeft in zijn artikel op grond van literatuuronderzoek een beknopte maatschappijgeschiedenis van de Westeuropese heksenjacht en noemt drie factoren die vooral van betekenis waren bij het ontstaan en verloop van dit fenomeen: A. de versnelde polarisatie, die hevige spanningen binnen de dorpsgemeenschappen veroorzaakte, B. de systematische campagne van de katholieke en protestantse hervormers om de plattelandsbevolking effectief te christianiseren, C. de geleidelijke versterking van de politieke machtsstructuur gericht op een centralisering van de besluitvorming, een daarmee samengaande invoering van een nieuw ideologisch model en dus een

toenemende onverdraagzaamheid tegenover andersdenkenden. *F. Roeck* (129-168) tenslotte besluit dit thema-nummer met een op literatuur- en archiefonderzoek gebaseerde vergelijking van het beeld van de heks uit de processen met dat van de heks uit de overgeleverde Vlaamse sagen. Zijn conclusie is dat de heksensage naar de inhoud is terug te voeren tot het eeuwenoude tovenaressen-geloof, terwijl het intellectualistische scholastische concept van de heks haar bestaan ontleende aan een door satan gedomineerde anti-kerk en daarom nooit echt in het volksgeloof is geïntegreerd.

Historiserende antropologie in discussie. – Ts. voor Sociale Geschiedenis 7 nr. 3 (1981) p. 265-288.

In een artikel in een eerder nummer van dit tijdschrift trachtte de antropoloog J. Verrips aannemelijk te maken, aan de hand van gedrukte bronnen en literatuur, dat de kramptoestanden, slik- en spraakstoornissen en hallucinaties, die omstreeks 1750 in enkele gebieden in ons land door degenen die daaraan leden en door waarnemers geïnterpreteerd werden als uitingen van een godsdienstige vervoering, een gevolg waren van moederkorenvergiftiging (zie VB 7,2: 248). De historici *E.J. Fischer*, *D.J. van der Veen* en *G.M.T. Trienekens* reageren hier op dit artikel. Zij menen o.a., zonder zelf nieuwe gegevens aan te dragen, dat Verrips in zijn verklaring te weinig aandacht heeft geschonken aan de toenmalige sociaal-economische omstandigheden. In een repliek antwoordt *Verrips* dat hij een direct verband tussen deze omstandigheden en de eerder genoemde lichamelijke aandoeningen nauwelijks voorstelbaar acht (281-285). De drie historici plaatsen ook enkele kritische kanttekeningen bij een eerder verschenen artikel van de antropologen M. Bax en A. Nieuwenhuis (zie VB 7,2: 248). *Bax* en *Nieuwenhuis* gaan hier kort op in (286-288).

Hombergh, F.A.H. van den. *Brugman en de brand van Harderwijk. De geschiedenis van een legende.* – Herderewichroniek 8 nr. 3 (1981), p. 54-67.

Volgens een hardnekkige overlevering zou de minderbroeder Johannes Brugman (ca. 1400-1473), tijdens een kort verblijf in Harderwijk, de grote stadsbrand van 1503 voorspeld hebben. De schrijver tracht volgens de regels van het zgn. 'traditionsgeschiedlich' verhaal-onderzoek de ontwikkelingslijn van deze overlevering terug te vervolgen. Uit de vroegste door hem aangetroffen schriftelijke vermeldingen van dit verhaal in geschiedschrijvingen van de stad en in die van de orde der minderbroeders leidt hij af, dat Brugman de brand die bijna dertig jaar na zijn dood zo goed als de hele stad in de as legde, onmogelijk kan hebben voorspeld. Hij toont aan, dat in de ontwikkelingsgang van het verhaal waarschijnlijk contaminatie, zowel van personen als van voorspellingen, is opgetreden: aan Brugman is toegeschreven wat op een ander betrekking had en de feitelijk voorgevallen stadsbrand ging een huwelijk aan met een door Brugman inderdaad voorspelde overstromingsramp, welke echter op een ander tijdstip had moeten plaatsvinden en overigens nooit is uitgekomen. Van Den Hombergh's reconstructie van de ware gang van zaken nu is, dat destijds de Harderwijkers zich na de brand zullen hebben herinnerd, dat kort voor de ramp een reizende minderbroeder voor het naderende onheil nog had gewaarschuwd, terwijl meer dan een generatie later de volksherinnering geen onderscheid meer maakt tussen dit verhaal en een veel ouder op naam van de minderbroeder Johannes Brugman, waarin ook sprake van de ondergang van Harderwijk was geweest.

Hoppál, Mihály. *Narration and memory.* – Fabula 22 nr. 3-4 (1981) p. 281-289.

De studies over het zich herinneren van verhalen hebben tot nu toe weinig inzicht hierin opgeleverd. Meer perspectief biedt een interdisciplinaire aanpak, waarbij naast de psychologie ook de op de tekst gerichte linguïstiek betrokken is.

Horn, Katalin. *Das Grosse im Kleinen: Eine märchenspezifische Übertreibung.* – Fabula 22 nr. 3-4 (1981) p. 250-271.

De auteur verzamelde een aantal voorbeelden van Europese en niet-Europese sprookjes waarin het kleine over het grote zegeviert. Hoewel de opvatting dat sprookjes uitingen zijn van wensdromen steeds meer terrein verliest, benadrukt zij dat deze voorbeelden de behoefte aan realisatie van een denkbeeldige vlucht uit de geografische, fysieke, biologische en sociale beperkingen illustreren en tegelijkertijd een afspiegeling zijn van menselijk optimisme.

Huitzing, A.M.I. *Prostituées en hun klanten in de negentiende eeuw: een literatuuroverzicht.* – Ts. voor Sociale Geschiedenis 7 nr. 3 (1981) p. 223-246; 5 ill.

Dit literatuuronderzoek waarin de nadruk gelegd wordt op de achtergronden van de prostituee en de prostituut, is gebaseerd op voornamelijk buitenlandse studies uit de negentiende eeuw, onderzoeken uit het begin van de twintigste eeuw en recente historische werken over prostitutie. Na een korte uiteenzetting over de prostitutiewetgeving in een aantal Westeuropese landen, geeft Huitzing aan in welk maatschappelijk kader de prostituee en haar klanten geplaatst kunnen worden. In de literatuur wordt met betrekking tot de publieke vrouw vooral ingegaan op de sociaal-ekonomische herkomst, de gezins- en buurtomstandigheden en de arbeidsomstandigheden van vrouwen. In het gedrag van mannen spelen ekonomische en kulturele ontwikkelingen een belangrijke rol, zoals b.v. de dubbele moraal, de toenemende rijkdom, het veranderend konsumptiepatroon. Huitzing meent dat op grond van de gegevens uit de literatuur geen algemeen geldend beeld van prostitutie kan worden opgesteld, maar dat aanvullend onderzoek verricht moet worden.

Jobse-van Putten, Jozien. *Wat in het zout ligt, verzuurt niet?* – Mededelingen van het P.J. Meertens-Instituut voor dialectologie, volkskunde en naamkunde 33 (1981) p. 5-13; 1 krt.

Op grond van vragenlijstmateriaal wordt een korte beschrijving gegeven van de verschillende conserveringsmethoden van varkensvlees, zoals die aan het begin van deze eeuw op het Nederlandse platteland werden toegepast. Daarna wordt de vraag gesteld waarom het huishoudelijke wecken na omstreeks 1920 zo snel ingeburgerd kon raken. Uit tal van mededelingen van informanten blijkt dat de kwaliteit van het op traditionele wijze geconserveerde vlees binnen het jaar achteruitging, terwijl men vaak tot de volgende slacht met het vlees uit moest komen. Dit moet een van de redenen geweest zijn, waarom de huisvrouw openstond voor vernieuwingen.

Jong, Mayke de. *Clastrum versus saeculum. Opvoeding en affectbeheersing in een Karolingische kloostergemeenschap.* – Symposion 3 nr. 1-2 (1981) p. 46-65.

Voornamelijk aan de hand van de uitleg die de Noordfranse monnik Hildemar in het midden van de negende eeuw voor de monniken van een Italiaans klooster aan de Benedictusregel heeft gegeven, laat de schrijfster zien hoe in de vroeg-middeleeuwse kloosters welbewust een gedragsmodel werd nagestreefd dat sterk afweek van dat in de wereld van de

leken, in het bijzonder door de nadruk die werd gelegd op de beheersing van de hartstochten. Dat men daarin slaagde, was vooral te danken aan een systeem van volstrekte afzondering, die tot in de ruimtelijke ordening binnen het klooster werd doorgevoerd, en van het op zeer jonge leeftijd opnemen van toekomstige monniken (oblaten), die naar dat model werden gevormd. Opmerkelijk is het criterium voor volwassenheid dat daarbij gehanteerd wordt, omdat het waarschuwt (zonder dat de schrijfster daar overigens met zoveel woorden op ingaat) voor de al te schematische voorstellingen die Ariès daarvan heeft en voor de wat ongenueanceerde voorstelling van de middeleeuwen die Elias heeft.

Keyser, Marja. *Paardrijders op de kermissen van Delft en Amsterdam. Het begin van het circus in Nederland, tot het einde van de Franse Tijd.* – Scenarium 5 (1981) p. 73-80; I ill.

Uit advertenties in de Amsterdamsche Courant en een Delftse lijst van afgegeven vergunningen voor kermisvermaken (bijgehouden van 1722-1808) blijkt dat het kunstrijden op paarden – dat bijvoorbeeld in Engeland al omstreeks 1765 opgekomen was – op Hollandse jaarmarkten pas na 1785 toeneemt en dat het toen nog ondergeschikt was aan het koorddansen. In de volgende jaren, als het jaarmarktkarakter van de kermis minder belangrijk wordt en het accent meer op het kermisvermaak komt te liggen, voltrekt zich de ontwikkeling tot het circus.

Kielstra, Nico. *Civilisatie of verwildering. Elias, Moscovici en de menselijke natuur.* – Symposion 3 nr. 1-2 (1981) p. 6-19.

De auteur meent dat de civilisatietheorie van Norbert Elias, waarin de nadruk valt op een steeds toenemende onderdrukking vanaf de zestiende eeuw van de veronderstelde natuurlijke neigingen van mensen (b.v. op het gebied van de sexualiteit, het gebruik van geweld), te grof is. Het inzicht ontbreekt dat tegelijkertijd op sommige gebieden de normen strenger kunnen worden, maar op andere juist soepeler. Bovendien zijn er altijd groepen die zich aan de onderdrukking weten te onttrekken, zoals b.v. studenten, leden van sekten, verslaafden aan alcohol en drugs en mensen in psychotherapeutische behandeling. Hierdoor kunnen zij invloed uitoefenen op de richting van het civilisatieproces. Deze rol van degenen die afwijken wil de Franse socioloog Moscovici nadrukkelijk betrekken bij het onderzoek naar culturele veranderingen. Anders dan Elias meent hij, op biologische gronden, dat mensen slechts een bepaalde mate van onderdrukking van hun gevoelens verdragen. Op de aard van deze biologische overwegingen gaat Kielstra niet nader in. Wel pleit hij voor een grotere toenadering tussen biologen en beoefenaars van de sociale wetenschappen.

Körper und Leiblichkeit. – Bayer. Bl. f. Volksk. 8 nr. 3 (1981) p. 147-182.

Naar het scheen gooide Utz Jeggle de knuppel in het hoenderhok toen hij in 1977 voorstelde om het menselijk lichaam en de lichamelijkeheid tot object van volkskundig onderzoek te maken. Op het onderwerp ligt in Duitsland, en niet alleen daar, een taboe, omdat het door Duitse volkskundigen veelal eenzijdig geassocieerd wordt met sexualiteit, een taboe waaraan ook de sexuele revolutie niets veranderd heeft. De kans bestaat dat het onderwerp, eveneens op voorstel van Jeggle, congresstema zal worden op het 24e Duitse volkskundecongres in 1983. Door een overzicht te geven van studies over dit onderwerp of aspecten ervan uit de late negentiende en twintigste eeuw toont *W. Brückner* aan dat wel degelijk Duitse volkskundigen en aanverwanten zich met het onderwerp hebben beziggehouden; hun werken werden echter merendeels verwaarloosd. Het meest recente voorbeeld

is 'Über den Prozess der Zivilisation' van Norbert Elias: nu pas raakt het in Duitsland bekend, terwijl het al meer dan tien jaar in de winkels te koop ligt. Brückner hoopt dat met dit congressthema en de discussies erover een oude traditie weer nieuw leven ingeblazen wordt (147-153). *Christoph Daxelmüller* haalt uit naar recente uitgevers van zogenaamde volkskundige studies die als 'erotische volkskunst' gepresenteerd worden maar volgens hem niet veel van pornografie verschillen (153). De pagina's 154-155 zijn een herdruk uit de *dgv-Mitteilungen* 1977: het bovenvermelde voorstel van *Utz Jeggle*, de redenen waarom en de eventueel te bestuderen aspecten (voeding, lichaamsverzorging, seksualiteit, gezondheid-ziekte-dood). *Wassilia von Hinten* beschrijft de situatie in Frankrijk: sinds meer dan een decennium vormt het lichaam met al zijn facetten een onderzoeksterrein voor de Franse ethnologen, en dat niet uit sensatiezucht of als modeverschijnsel, maar omdat zij voortbouwen aan een traditie, gevestigd door onder meer Michel Foucault en de wegbereider van het structuralisme, Marcel Mauss (*Les techniques du corps*). De meest actieve onder hen is momenteel Françoise Loux die meer dan 50 boeken en artikelen over het onderwerp gepubliceerd heeft. Op haar boek 'Le corps dans la société traditionnelle, pratique et savoirs populaires' gaat Von Hinten uitgebreid in, omdat het mede een compilatie is van het tot nu toe door de Fransen op dit terrein verrichte onderzoek en voorbeeldig wat betreft methodische aanpak is. Op het eind van haar bijdrage merkt ze op dat het erop lijkt dat wat Jeggle van een volkskunde der lichamelijkeheid verwacht, namelijk de 'veelvoudige, dikwijls moeilijk te onderscheiden verbanden tussen lichaam, cultuur en sociaal leven te onderkennen' (*Zs. f. Volksk.* 76 (1980) II), door de Franse ethnologen al lang en breed is gerealiseerd (155-163, met bibliografie). *Ruth Kriss-Rettenbeck* tenslotte beschrijft een publicatie van Yvonne Verdier over het vrouwelijk lichaam, als voorbeeld van haar eigen opvattingen over hoe 'lichaamsvolkskunde' er uit zou moeten zien en als aanvulling op de beschouwingen van Utz Jeggle in zijn artikel 'Im Schatten des Körpers' (*Zs. f. Volksk.* als boven 169-188), die zij te eenzijdig vindt (163-182).

Köstlin, Konrad. *Beschreibungsebenen der Volkskultur.* – Kieler Bl. zur Volksk. 13 (1981) p. 5-26.

Reflecties over het begrip volkscultuur in verleden en heden, over de eenzijdigheid van schriftelijke weergave van die cultuur en over de noodzaak van tegelijkertijd synchronische en diachronische beschrijving ervan.

Kooi, Jurjen van der. 'Aoreg kan 't mannegien vertellen'. *Iets over een Drentse scheper en zijn repertoire.* – Driemaandelijks bladen 33 nr. 2 (1981) p. 33-53; 1 krt.

In het werk van Harm Tiesing komen dertien verhalen voor van de 'oude scheper'. Van der Kooi gaat na wie deze verteller was (Jan Hadders, 1819-1887) en maakt aannemelijk dat Tiesing de verhalen als kind omstreeks 1866 in Drouwen van hem heeft gehoord. De sagen kan Hadders van zijn omgeving gehoord hebben, in principe ook de vier novelle-achtige verhalen, maar Van der Kooi acht het waarschijnlijker dat Hadders deze in volksboekjes en -prenten heeft gelezen en ze aan Tiesing heeft doorverteld.

Korff, Gottfried. *Einige Bemerkungen zum Wandel des Bettes.* – *Zs. f. Volksk.* 77 nr. 1 (1981) p. 1-16.

Uitgaande van de stelling van de socioloog P.R. Gleichmann dat slapen op bepaalde speciaal daarvoor bestemde plaatsen een gevolg is van een verhuuselijkings- en intimise-

ringsproces, dat zich uitstrekt vanaf de zeventiende tot in de twintigste eeuw en niet rechtlijnig maar schoksgewijs verloopt, omdat het door sociale en regionale breuken en tegenbewegingen gekenmerkt wordt, geeft Korff een beknopt overzicht van de ontwikkelingen in het bezit, gebruik en de plaats in huis van het bed op het platteland en in steden in Duitsland vanaf de zeventiende eeuw bij verschillende sociale klassen. Hij doet dit voornamelijk op grond van recent verricht onderzoek op dit gebied. Hij pleit tenslotte voor een beoefening van de materiële volkskunde in nauwe samenwerking met de sociale wetenschappen omdat het bezit en gebruik van voorwerpen samenhangt met enerzijds sociale en economische, anderzijds mentale en psychische structuren.

Kutter, Uli. *'Ich kündige'. Zu einer Folklore der Imponderabilien.* – Zs. f. Volksk. 77 nr. 2 (1981) p. 243-261; 18 ill.

De auteur heeft enige honderden getypte, gefotocopieerde of gedrukte tekeningen, brieven en advertenties verzameld met een als humoristisch bedoelde, doorgaans obscene inhoud. Ze zijn afkomstig uit kantoren van grote en kleine bedrijven in verschillende Duitse steden. De auteur meent dat deze 'bureau-folklore' zich leent voor volkskundig onderzoek. Hij veronderstelt dat de seksuele thematiek op deze papieren voortkomt uit o.a. de seksuele frustraties van mannen in de westerse samenleving en uit de behoefte creatief te zijn in een afstompende werkomgeving. Hij geeft een indeling naar vorm en inhoud van deze papieren en stelt enkele thema's voor verder onderzoek voor, zoals de verhouding van deze papieren tot moppen en graffiti, het beeld van de vrouw dat er uit spreekt en de verhouding van deze papieren tot schertsdocumenten in andere tijden en landen. De ideeën in het artikel leunen sterk op een eerder verschenen publicatie van Dundes en Pagter (zie VB 3 (1977), 26).

Lecotté, Roger. *Témoignage sur une vocation.* – Le monde alpin et rhodanien 23 nr. 2-3 (1981) p. 10-16; 4 ill.

In memoriam Charles Joisten, 1936-1981.

Leniaud, Jean-Michel. *Le vitrail au XIXe siècle: sources et problèmes iconographiques.* – Revue d'histoire de l'église de France 67 nr. 178 (1981) p. 83-89.

De auteur roept op tot een inventarisatie van glas-in-loodramen uit de negentiende eeuw in kerken in Frankrijk. Hij pleit ervoor deze ramen, evenals devotionalia, te gebruiken als bron voor de kennis van het geloofsleven in die tijd. Men zou b.v. kunnen letten op ramen die als votief zijn aangebracht of op de vervanging van bestaande ramen door die met een andere voorstelling en de mogelijke conflicten die zich daarbij voorgedaan hebben. Gegevens over de vervaardiging en de plaatsing van deze ramen zijn te vinden in kerkelijke archieven, overheidsarchieven (indien toestemming tot plaatsing vereist was), in archieven van glazeniers (indien bewaard meestal in particulier bezit of in musea) en in gedrukte bronnen (godsdienstige tijdschriften, tentoonstellingscatalogi).

Mechling, Jay. *The magic of the boy scout campfire.* – Journal of American Folklore 93 nr. 367 (1980) p. 35-56.

Tussen 1974 en 1979 heeft de auteur een tiental kampvuren bijgewoond van een groep padvindsters uit een stadje in Californië. Op grond van zijn waarnemingen en van gesprekken met twee leiders van deze bijeenkomsten beschrijft hij hoe een kampvuur doorgaans verloopt. In de gezongen liederen komt de preoccupatie van deze jongens, blank en

afkomstig uit de middenklasse, met gezagsverhoudingen, seksualiteit en sterke drank naar voren. Men houdt volgens de auteur een kampvuur om de eenheid van de groep te benadrukken; het vuur zelf is het symbool van die eenheid.

Milspaw, Y.J. *Folklore and the nuclear age: 'The Harrisburg disaster' at Three Mile Island.* – *International Folklore Review* 1 (1981) p. 57-62.

Naar aanleiding van het kernenergie-ongeluk in Middletown in Pennsylvania in 1979 ontstonden nieuwe volksverhalen zoals voorspellingen van nieuwe rampen die aangedikt en geloofd werden. Milspaw, woonachtig in Middletown, legde, geholpen door een aantal studenten, een aantal van deze verhalen vast en volgde het spoor ervan terug.

Minwell Tibbott, S. *Laundering in the Welsh home.* – *Folk Life* 19 (1981) p. 36-57; 5 ill.

Met behulp van huishoudboekjes, boedelinventarissen en mondelinge getuigenissen wordt in dit artikel een uitvoerig exposé gegeven van de gebruiken en technieken rondom het reinigen van kleding en beddegoed in het Welse huishouden in de periode van begin achttiende eeuw tot de eerste helft van onze eeuw. Ruime aandacht krijgen vooral: de opkomst van de speciale waskamer in het Welse woonhuis, de ontwikkeling in de wasmethodiek en het daarbij benodigde gereedschap, het ontstaan en verdere verloop van het beroep van wasvrouw en de plaatselijke verschillen in dit deel van Groot-Brittannië van de wasdagfrequentie.

Moser, Dietz-Rüdiger. *Narren-Prinzen-Jesuiten. Das Karnevalskönigreich am Collegium Germanicum in Rom und seine Parallelen. Ein Beitrag zur Geschichte der Fastnachtbräuche.* – *Zs. f. Volksk.* 77 nr. 2 (1981) p. 167-208; 11 ill.

Uit de talrijke verboden, die vertegenwoordigers van de katholieke kerk tegen het carnaval hebben uitgevaardigd, hebben onderzoekers steeds de conclusie getrokken dat de kerk afwijzend stond tegenover dit feest. De auteur wijst er op dat deze verboden doorgaans alleen gericht waren tegen de deelname van geestelijken aan het feest, tegen carnavalsvieringen in de kerken en tegen de deelname van een groot deel van de bevolking aan het carnaval, maar niet tegen het carnaval als zodanig. Hij benadrukt dat de stichting van carnavalsrijken, met aan het hoofd een koning, prins of bisschop, juist in dienst stond van de verkondiging van de kerk. Mede op grond van de namen gedragen door deze carnavalsheersers (o.a. Nebukadnezar, koning van Babylon) betoogt hij dat in deze rijken steeds een wereld werd uitgebeeld, die tegengesteld was aan het christelijk ideaal; op Aswoensdag werd deze omgekeerde wereld afgezworen. De auteur meent dat de leer van Augustinus over de tegenstelling tussen het aardse leven, waarin koninkrijken vergankelijk blijken, en een ideale staat Gods ten grondslag ligt aan de vestiging van deze kortstondige carnavalsrijken; daarbij speelt deze tegenstelling immers eveneens een rol. Aan de hand van literatuur geeft hij een groot aantal voorbeelden van het bestaan van deze carnavalsrijken in Europa vanaf de dertiende eeuw. In het bijzonder schenkt hij aandacht aan de carnavalsviering in de tweede helft van de zestiende eeuw in het door de jezuïten geleide Collegium Germanicum in Rome. De honderden studenten van dit college, van wie een aantal later een belangrijke positie bekleedde, zouden van hier uit in de Duitstalige gebieden de oprichting van carnavalsrijken hebben ingevoerd. Ook de oprichting van carnavalsverenigingen, met een prins; in Duitse steden in de loop van de negentiende eeuw wil de auteur met deze jezuïtische traditie in verband brengen. Hij meent eveneens dat het verzet van de protestanten tegen het carnaval

niet voortkomt uit hun afwijzen van de vasten, zoals dikwijls beweerd wordt, maar veeleer uit de verschillende interpretatie, door b.v. Luther, van de leer van Augustinus. Luther verzette zich tegen het idee dat men uit vrije wil een keuze tussen beide rijken kon maken, zoals uit de carnavalsviering onder de hoede van de katholieke kerk naar voren komt.

Newall, Venetia. *Narrative as a means of communication.* – Fabula 22 nr. 1-2 (1981) p. 84-89.

Dat het vertellen van verhalen ook tot een kortsluiting met de toehoorder kan leiden toont Venetia Newall aan aan de hand van haar ervaringen met een uit gegoede kringen afkomstige informante. Deze vertelde anecdotes en grappen om elke conversatie te blokkeren en voelde zich de situatie meester als zij aan het woord was.

Nielsen, Anders Rehde. *Harmonium, stueorgel, skipperklaver.* – Folk og Kultur (1980) p. 5-18; Met Engelse samenvatting.

Een artikel over de opkomst (ca. 1850), ontwikkeling (meer dan 50.000 binnenlands geproduceerde exemplaren) en ondergang (ca. 1950) van het harmonium in Denemarken. De eerste harmoniums werden geïmporteerd en gekocht door diverse religieuze instituten en scholen. Van daaruit werden zij bij grotere groepen mensen bekend. Al spoedig werd het een statussymbool en onderdeel van het salonmeubilair. Het bespelen ervan bracht menigeen in contact met de klassieke muziek, een genre waartoe de nieuwe piano(-forte) zich beter leende en die dan ook het harmonium op den duur verdrongen heeft. Medeschuldig aan de verdwijning van het harmonium was uiteraard de toename van de indirecte muziekproductie (radio, grammofoon).

Owen, Trefor M. *Folk Life studies. Some problems and perspectives.* – Folk Life 19 (1981) p. 5-16.

In deze rede bij zijn afscheid als voorzitter van de Engelse Society for Folk Life Studies, gehouden te Wrexham in september 1980, blikt Owen terug op het 18-jarig bestaan van dit genootschap en deszelfs tijdschrift 'Folk Life, a Journal of Ethnological Studies'. Hij staat daarbij uitvoerig stil bij de theoretische en methodische ontwikkelingen in het (Britse) volkskundig onderzoek van de afgelopen halve eeuw om tenslotte tot enkele behartenswaardige aanbevelingen te komen over hoe het verder moet. Van het verzamelen van feiten en het noteren van hun verspreiding evolueerde het vak naar een aanpak die tracht die feiten in hun geografische, sociale en culturele samenhang te plaatsen, de zgn. ecologische benadering. Dit acht Owen een vruchtbare ontwikkeling en hij wijst voorts op het belang de traditionele onderwerpen van de volkskunde, in het bijzonder de cultuur van de arme boeren ('the little tradition'), te bestuderen in het bredere verband van de cultuur in het algemeen ('the great tradition'). Hij wil echter niet de ogen sluiten voor de problemen die daarbij ongetwijfeld opdoemen in een land als Groot-Brittannië, waar academische en intellectuele tradities in dit vak buiten de musea en archieven nu eenmaal nagenoeg ontbreken.

Ozouf, Mona. *L'invention de l'ethnographie française: le questionnaire de l'Académie Celtique.* – Annales 36 nr. 2 (1981) p. 210-230.

De Académie Celtique (1804-1813), een Frans genootschap dat zich ten doel stelde het Keltische verleden van Frankrijk te reconstrueren, zond in 1807 een vragenlijst uit, die lange tijd zijn stempel heeft gedrukt op de beoefening van de volkskunde in Frankrijk; Van Gennep achtte deze lijst in 1937 nog bruikbaar. Aan de hand van het tot nu toe ononderzochte archief van de Académie onderzoekt Ozouf de vragenlijst, de denkbeelden die eraan ten grondslag lagen en de manier waarop hij is ontvangen. De inhoud van de lijst sloot voor een deel aan bij de al in de achttiende eeuw levende belangstelling voor volksgeloof, -gebruiken en -gewoonten. De vragenlijstvorm werd in deze periode regelmatig gehanteerd om demografische, economische of topografische gegevens te verzamelen; aan dergelijke lijsten werden soms vragen toegevoegd over gebruiken en feesten uit levenskring en kalendercyclus. Nieuw in de vragenlijst van de Académie was dat deze vragen de kern van de lijst vormden en dat niet, zoals in de achttiende eeuw, een opvoedkundig doel werd nagestreefd (bestrijden van bijgeloof). Uit de antwoorden blijkt dat de tijdgenoten de voorkeur gaven aan het onderzoeken van archeologische en linguïstische overblijfselen van het Keltische verleden boven het verzamelen van voor hen onbegrijpelijke en verwerpelijke gebruiken en riten. Volgens Ozouf is dit een belangrijke oorzaak voor de snelle verdwijning van de Académie Celtique, die in 1813 werd vervangen door de Société des Antiquaires de France.

Pellegrin, Nicole. *Une fête de classe d'âge dans la France d'Ancien Régime: la bachelierie de Châtillon-sur-Sèvre. Essai d'analyse.* – Ethnologie française, nouvelle série, 11 nr. 2 (1981) p. 121-144.

In dit artikel vat Nicole Pellegrin enige resultaten samen van haar studie, die binnenkort zal verschijnen, over jongelingsverenigingen ('bacheleries') en het jaarlijks door hen georganiseerde gelijknamige feest in Middenwest-Frankrijk tijdens het Ancien Régime. Ze constateert dat jongelingsverenigingen slechts voorkomen in een feodale, agrarische maatschappij, waarin grote sociale verschillen heersen. In een dergelijke context kan een jongelingschap, waarvan de ongehuwde jeugd uit alle sociale lagen van een gemeenschap lid is, voor de duur van het feest optreden als vertegenwoordiger van die gemeenschap en een sociale eenheid vormen tegenover de leenheer en tegenover andere gemeenschappen. Daarnaast fungeert het feest als een initiatieritueel voor de leden van de vereniging, als een voorbereiding op toekomstige taken in de gemeenschap. Als aan het einde van de achttiende eeuw de feodaliteit wordt afgeschaft, verdwijnt daarmee één van de functies van de jongelingschap: het bewerkstelligen van een tijdelijke sociale eenheid. Ook de initiatierituelen verliezen langzamerhand hun betekenis. De zich nog handhavende 'bacheleries' leven dan verder als folkloristische verenigingen. Pellegrin illustreert deze ontwikkeling aan de hand van voorbeelden uit het vrij omvangrijke archief uit de periode 1770-1780 van de jongelingschap in Châtillon-sur-Sèvre.

Pleij, Herman. *Jozef als pantoffelheld. Opmerkingen over de relatie tussen literatuur en mentaliteit in de late middeleeuwen.* – Symposium 3 nr. 1-2 (1981) p. 66-81.

In veel late Middelnederlandse literaire teksten worden Jozef en Maria op realistische wijze voorgesteld als een lachwekkend middeleeuws echtpaar, dat in de loop van de vijftiende eeuw een steeds kluchtiger karakter krijgt: een onnozele grijsaard die huishoudelijke taken verricht met een jonge lichtzinnige vrouw. Volgens Pleij passen deze teksten

enerzijds in de populariseringsbeweging van de rooms-katholieke kerk die vanaf de twaalfde eeuw probeert de goddelijke boodschap onder brede lagen van de bevolking te brengen met behulp van preken, illustratieve verhaaltjes, toneelvoorstellingen, liedjes enz. Hierin wordt de heilsgeschiedenis uitgelegd door bijbelse figuren en situaties aan te passen aan het voorstellingsvermogen van het middeleeuwse publiek. Anderzijds dienen de teksten over Jozef en Maria ook ter verduidelijking van de eigen tijd: ze zijn de uitdrukking van de huwelijksmoraal in de stedelijke burgersamenleving. Door middel van de stereotype voorstelling van de ongelijke liefde wordt het huwelijk tussen de oude man en het jonge, lichtzinnige meisje, dat het huishouden aan haar echtgenoot overlaat, niet alleen belachelijk gemaakt, maar ook veroordeeld, omdat het leidt tot verstoring van de ordelijke burgermaatschappij. Volgens Pleij hangt deze huwelijksmoraal samen met de slechter wordende economische omstandigheden in de laatmiddeleeuwse steden, wat een geleidelijke wering van vrouwen uit het arbeidsproces tot gevolg had. Voor de handhaving van rust, orde en welvaart was het nodig dat de vrouw zorgde voor gezin en huishouden, terwijl de man het geld verdiende. Literatuur was een middel om deze moraal op ironische wijze te propageren. Met behulp van dit voorbeeld wil Pleij laten zien dat het niet voldoende is om literaire teksten als geïsoleerde objecten te bestuderen maar dat hun betekenis pas begrepen kan worden als ze in verband gebracht worden met verschijnselen en ontwikkelingen in de maatschappij waarin ze ontstonden.

Ranum, Orest. *Hoffelijkheid, absolutisme en de opkomst van de Franse staat, 1630-1660.* – Symposium 3 nr. 1-2 (1981) p. 82-103.

Wanneer in de jaren dertig en veertig van de zeventiende eeuw plaatselijke bestuurders in Frankrijk door b.v. hun woordkeus of hun gezichtsuitdrukking lieten blijken het niet onmiddellijk eens te zijn met de belastingschattingen of inkwartieringen van soldaten, die hen door ambtenaren van de koning, zgn. intendanten, werden opgelegd, werd dit aangemerkt als on hoffelijk gedrag. De koning kon hierop reageren door b.v. te weigeren hen te ontvangen om hun grieven aan te horen. De houding van de bestuurders werd in veel gevallen zelfs geprovoceerd door het onbeleefde optreden van de intendanten zelf; daartegen was echter geen beroep mogelijk. Aan de hand van passages in o.a. de brieven van intendanten geeft de auteur een aantal voorbeelden van dergelijke conflicten. Hij voert aan dat de dwang op lokale elites zich te voegen naar de regels van de hoffelijkheid ertoe diende hen te brengen tot gehoorzaamheid aan het koninklijk gezag. In de loop van de jaren vijftig van de zeventiende eeuw schikten de edelen zich in het verlies van hun invloed en gingen zij zich steeds meer gedragen zoals de hoffelijkheid dit vereiste. Dit bracht o.a. met zich mee dat zij in gezelschap van de koning niet over politiek spraken, maar uitsluitend over onderwerpen als diens gezondheid, het weer, de literatuur of de muziek.

Reichardt, Rolf. *Für eine Konzeptualisierung der Mentalitätshistorie.* – Ethnologia Europaea 11 nr. 2 (1979-1980) p. 234-241.

Mentaliteitshistorici zijn doorgaans druk in de weer aan te geven hoe iets verandert, maar bekommeren zich te weinig om het waaróm van die verandering. Reichardt zet in dit artikel een aantal vraagtekens achter gangbare denkbeelden en opvattingen onder mentaliteitshistorici over hun vak. Zo is het volgens hem een misvatting dat mentaliteitshistorisch onderzoek zich uitsluitend van kwantificerende methoden zou moeten bedienen, en ook dat mentaliteitsgeschiedenis een aparte discipline of een afsplitsing van de sociale geschiedenis zou zijn. Lange series gegevens op grond van één bron maken nog geen algemene tendensen,

laat staan wetmatigheden, in een veranderende mentaliteit zichtbaar, ook al worden die gegevens met natuurwetenschappelijke exactheid verwerkt. Hij pleit dan ook voor: a. integratie van diverse parallele op één bron gebaseerde onderzoeken, b. het aanwenden van verschillende typen bronnen t.b.v. één onderzoek, c. het naast elkaar leggen van seriële studies van uiteenlopende verschijnselen om zo het verschillend verloop en de onderlinge samenhang van processen zichtbaar te maken, d. het ontwerpen van een eigen theorie van de mentaliteitsgeschiedenis waarbij het dubbelzinnige begrip 'mentaliteit' vervangen zou moeten worden door het uit de sociologie bekende scherper gedefiniëerde begrip 'sociale kennis', zodat niets meer het ontwikkelen van een terminologisch homogene theorie van de sociale geschiedenis van de verspreiding en overdracht van sociale kennis in de weg hoeft te staan.

Religioni delle classi popolari. A cura di Carlo Ginzburg. Ancona 1979. (Quaderni Storici 41 (= 14 nr. 2 p. 393-697)).

Volksgeloof ontstaat in het spanningsveld tussen de geloofsopvattingen van de (hogere) geestelijkheid en die van de overige gelovigen. Hierop wijst *Carlo Ginzburg* in zijn inleiding (393-397) op het monografische deel van deze aflevering van de *Quaderni Storici*, die gewijd is aan het onderzoek van het volksgeloof, opgevat in bovenstaande zin, in West-Europa van de zesde tot de achttiende eeuw. Deze zienswijze verplicht de onderzoeker zich voortdurend af te vragen in hoeverre opvattingen binnen de cultuur van de clerus gestalte hebben gegeven aan het wereldbeeld van gewone mensen. De denkbeelden van de geestelijken hebben zich evenwel niet geheel onafhankelijk van die van de leken ontwikkeld. In hun streven een zo groot mogelijke greep op het leven en het denken van de mensen te krijgen waren zij soms bereid tot concessies. Die hadden echter niet altijd een blijvend karakter. Wat in de ene tijd was toegestaan, kon later worden verboden, en omgekeerd. Beide culturen kunnen niet als los van elkaar staand beschouwd worden; er is sprake van een voortdurende wisselwerking.

De schriftelijke bronnen, waarover de onderzoeker van het volksgeloof kan beschikken vormen een afspiegeling van deze wisselwerking en van de doorgaans ongelijke machtsverhouding tussen beide sociale groeperingen. Ze werden geschreven met een bepaald oogmerk. En wel om de gelovigen te beïnvloeden of, indien men van de leer afwijkende opvattingen of gebruiken op het spoor was gekomen, te corrigeren. Traktaten tegen het bijgeloof of verslagen van processen voor kerkelijke rechtbanken vormen dan niet altijd een betrouwbare bron voor de kennis van wat de mensen werkelijk dachten. Uit onwetendheid of met opzet kunnen de geestelijken een vertekend of onjuist beeld geven van de opvattingen waarmee zij geconfronteerd werden. Deze bronnen zijn daarentegen wel goed te gebruiken om de bedoelingen van de geestelijkheid en hun houding tegenover de leken te bepalen. Toch zou men graag willen beschikken over mogelijke authentieke getuigenissen van de gedachten- en ervaringswereld van gewone mensen. In b.v. procesverslagen of dagboeken zijn die zeker te vinden. Maar ook hier moet men er op bedacht zijn dat de grens tussen wat van onderen en wat van boven komt niet altijd met zekerheid valt te trekken. Getuigen kunnen b.v. vertellen wat zij vermoeden dat hun ondervrager graag wil horen, zoals Peter Burke in zijn bijdrage opmerkt. De auteurs van de twaalf opstellen in deze bundel gaan in op een of meer van deze aspecten van de bestudering van het volksgeloof.

Sofia Boesch Gajano meent dat de wijze waarop paus Gregorius de Grote in zijn *Dialogen* schrijft over wonderen en heiligenlevens inzicht biedt in het gevoel van culturele superioriteit van een lid van de aristocratie in het Rome van het eind van de zesde eeuw tegenover vreemde volken (Goten, Longobarden) en mensen op het platteland (398-415). In 1233 verklaarde een getuige in een ondervraging ten behoeve van het proces van heiligverklaring

van Dominicus, dat zij gezien had hoe Dominicus, toen hij in het begin van de eeuw preekte in een plaatsje in de Languedoc, de duivel had opgeroepen in de gedaante van een grote kat. *Jean-Claude Schmitt* laat zien dat de voorstelling van de duivel als een kat al sinds het midden van de twaalfde eeuw deel uitmaakte van de cultuur van de geestelijkheid en dat de getuige met dit beeld bekend moet zijn geweest. De getuigenverklaring vormde een bron voor de vermelding van deze gebeurtenis in beschrijvingen van het leven van Dominicus uit het midden van de dertiende eeuw en in een exemplum van Etienne de Bourbon. Deze waren op hun beurt weer bestemd om onder het volk te worden verspreid. Door deze gegevens is het volgens de auteur in dit geval zinloos geworden te zoeken naar verondersteld volksgeloof (416-439). *John Bossy* schetst hoe de kerk vanaf de vroege middeleeuwen getracht heeft het aantal peetouders te beperken. Het instituut van het peetouderschap deed vaak minder dienst om de godsdienstige opvoeding van de dopeling te verzekeren als wel, bij meerdere peetouders, om vriendschappelijke betrekkingen tussen een aantal families tot stand te brengen (440-449). Onderzoekers van de belevingswereld van godsdienstige minderheden lijken door de aanwezigheid van talrijke verslagen van verhoren door de inquisitie in een gunstige positie te verkeren. *Gabriel Audisio* wijst er echter op dat deze bronnen met voorzichtigheid gehanteerd dienen te worden. Zelden lukt het de uitspraken in deze bronnen te toetsen aan andere bronnen. Hij heeft getracht voor dit probleem een oplossing te vinden. Hij ging na of hij gegevens kon verkrijgen over de naar de Provence geëmigreerde Waldenzen van voor 1530. Vanaf die tijd beginnen de vervolgingen en zijn er procesverslagen beschikbaar. Van enkele dorpen nam hij de notariële archieven door voor de periode 1460-1520. Eerst trachtte hij vast te stellen welke mensen waarschijnlijk Waldenzen waren. Daarover verkreeg hij enige zekerheid toen op grond van de plaatsen van herkomst, vermeld in de vestigingsacten voor immigranten, bleek dat sommige mensen afkomstig waren uit bekende centra van Waldenzen in Italië. Dit vermoeden werd sterker toen uit huwelijkscontracten bleek dat deze mensen doorgaans onderling huwden. Opmerkelijk was dat zij, anders dan hun leer voorschreef, wel de gebruikelijke eed tegenover de katholieke kerk aflegden. Een vergelijking van de bepalingen in de testamenten van Waldenzen en overige gelovigen bracht slechts minimale, maar wel betekenisvolle, verschillen aan het licht. De auteur leidt hieruit af dat de Waldenzen, uit angst voor vervolging, hun geloof zoveel mogelijk heimelijk beleefden. Dit gedrag was bekend uit andere bronnen. Met zijn onderzoek heeft de auteur aanvullende gegevens aangedragen over de Waldenzen uit een onverwachte bron (450-469). In 1519 toont een inquisiteur in Modena zich verbaasd als een vrouw hem tijdens een proces vertelt dat de koe, die zij en anderen tijdens een heksensabbat hadden opgegeten, daarna weer tot leven was gewekt. Een van de vrouwen had de botten en de huid van de koe bij elkaar gelegd en vervolgens met een stokje aangeraakt. De inquisiteur vraagt de aangeklaagde of zij dit in ernst meent of een grapje maakt. Merkwaaarderwijs gaat *Maurizio Bertolotti* er van uit dat de vrouw een werkelijk gebeurd ritueel beschreef. In een ouderwets aandoende godsdiensthistorische beschouwing zoekt hij de oorsprong daarvan bij gebruiken van jagers in de oertijd. Tegelijk wijst hij er op dat aan de heilige Germanus een soortgelijke handeling werd toegeschreven. En dat de inquisiteur deze legende gekend moet hebben, waarschijnlijk uit de *Legenda Aurea*. De verbazing van de ondervrager zou dan zijn voortgekomen uit het vreemde van wat hij hoorde, maar teweeg gebracht zijn toen hij zich de overeenkomst realiseerde tussen deze getuigenverklaring en de legende van St. Germanus. Op dat moment ontmoetten volksgeloof en kerkelijke cultuur elkaar, volgens de auteur (470-499). In bibliotheken in Italië en daarbuiten heeft *Ottavia Niccoli* ongeveer vijftig drukwerkjes uit Noord- en Midden-Italië aangetroffen, die op grond van o.a. interpretaties van natuurverschijnselen, op rijm gestelde aankondigingen bevatten van b.v. een

nieuwe periode van vrede of van de bekering van de heidenen. op grond van uitwendige kenmerken moeten deze profetieën gedateerd worden tussen ca. 1480 en 1530. Ze zijn slecht gedrukt, duidelijk bestemd voor een weinig cultureel publiek, en moeten goedkoop geweest zijn; daarom zijn er ook weinige van bewaard gebleven. Uit een opgave in een rekeningenboek van een drukkerij blijkt dat partijen van deze profetieën besteld werden door mensen die ze zongen op de pleinen van de steden. Na hun optreden probeerden ze deze drukwerkjes aan de man te brengen. Interessant is dat deze teksten ook verwijzingen bevatten naar het bestaan in deze tijd van verschillende rondtrekkende zonderlingen, die eveneens profetieën te berde brachten. Na 1530 verschijnen er geen gedrukte profetieën meer en uit een kroniek blijkt dat profeten sindsdien door het publiek worden uitgelachen. De schrijfster brengt deze omslag in verband met de kroning van Karel V in Bologna in dat jaar, die het einde betekende van een lange tijd van oorlogen en algemeen beschouwd werd als het begin van een nieuw tijdperk. De schrijfster heeft willen laten zien dat deze profetieën niet alleen door middel van het gedrukte maar ook via het gezongen woord ingang vonden onder het volk (500-539). *Peter Burke* heeft veertien visitatieverslagen doorgenomen van Italiaanse bisschoppen uit het midden van de vijftiende tot aan het midden van de negentiende eeuw. Hij stelt vast dat zij aanvankelijk vooral aandacht hadden voor de toestand van de kerkgebouwen, na het concilie van Trente ook voor mogelijke afwijkende opvattingen en in de negentiende eeuw eveneens voor de sociale verschillen in het gedrag van de gelovigen. De visitatieverslagen, opgebouwd uit de antwoorden van pastoors op vragen van de bisschop, zijn te beschouwen als voorlopers van de latere volkskundige vragenlijsten (540-554). In de tweede helft van de zestiende eeuw verscheen er in Italië een groot aantal boeken over de wijze waarop men de landbouw moest beoefenen, de manier waarop een landheer zich diende te gedragen tegenover zijn gezin en zijn personeel en de boeren tegenover een grootgrondbezitter. Behalve praktische aanwijzingen bevatten deze boeken, voor een deel geschreven door geestelijken, soms voor de helft aanbevelingen over hoe men zijn geestelijk leven moet inrichten, *Elide Casali* betoogt dat de kerk door deze boeken invloed trachtte uit te oefenen op het godsdienstig leven van de mensen op het platteland (555-583). *Jean-Michel Sallmann* meent dat behalve de processen ten behoeve van een heiligverklaring die inderdaad tot een heiligverklaring hebben geleid het in verhouding veel grotere aantal verslagen van processen die niet dit resultaat hadden, een mogelijke interessante bron voor de kennis van het volksgeloof vormen. Hij geeft echter geen aanzet tot een dergelijk onderzoek. Hij wijst er slechts op dat men zou kunnen nagaan door welke groepen de heiligverklaring van iemand gezocht werd en waarom. Dat dit niet altijd lukte was o.a. een gevolg van de strengere eisen die sinds het concilie van Trente werden gesteld aan de getuigenverklaringen op deze processen. De auteur acht het niet denkbeeldig dat getuigen hun verklaringen over wonderen e.d. hebben aangepast om aan deze eisen te voldoen (548-602). Voor de inquisitie in Bologna diende in 1698 een proces tegen een eenvoudige vrouw en haar twee biechtvaders, die ervan werden verdacht ongeoorloofde betrekkingen met elkaar te hebben onderhouden. De paters verklaarden echter dat zij de vrouw geholpen hadden bij haar geestelijke ontwikkeling. Op aanraden van een van de paters hield zij een dagboek bij, waarin zij haar godsdienstige ervaringen opschreef. Tijdens een huiszoeking werd het gevonden en toegevoegd aan de processtukken. *Luisa Ciammitti* toont aan dat passages in dit dagboek vrijwel overeenkomen met gedeelten uit een heiligenleven, dat de vrouw door een van haar biechtvaders was gegeven. Deze bron is dus minder 'authentiek' dan men aanvankelijk zou verwachten (603-639). In de tweede helft van de zeventiende eeuw, toen in Friuli het hoogtepunt van de heksenvervolging voorbij was, hielp een vrouw uit eigen beweging een inquisiteur bij zijn onderzoek, omdat zij in haar dorp het gerucht uit de wereld wilde helpen

dat zij betrokken zou zijn bij bijgelovige praktijken. Een eeuw later legt een vrouw, eveneens vrijwillig, een getuigenis af over haar kennis van hekserij, omdat zij gekweld wordt door een persoonlijk schuldbesef daarover. *Luisa Accati* constateert een verschuiving van een sociologisch naar een psychologisch motief om een bekentenis af te leggen (644-672). *Michel Vovelle* vestigt de aandacht op een boek, verschenen in Marseille in 1683, over de feestelijkheden en gebruiken in de straten van deze stad bij o.a. de hoogtepunten van het kerkelijk jaar. Opmerkelijk is dat de schrijver, een geestelijke, er niet op uit is deze gebruiken te veroordelen. Hij beschouwt ze als onschuldige en onbeholpen uitingen van een oprecht geloof. Aan de hand van passages uit de bijbel en geschriften van de kerkvaders geeft hij ze een symbolische betekenis. Deze werkwijze bracht wel met zich mee dat hij over gebruiken die moeilijk een christelijke interpretatie toelieten, zoals het carnaval, niet of nauwelijks schreef. De geestelijke had tevens oog voor veranderingen die zich voordeden. Hij vermeldt b.v. dat de adel niet meer deelneemt aan processies, maar liever optreedt als organisator op de achtergrond. En dat er in zijn tijd nieuwe gebruiken werden ingevoerd, terwijl de belangstelling voor andere aan het afnemen was. Ook deze bron waarschuwt er dus nog eens tegen, ten overvloede, het zgn. volksgeloof als een onveranderlijk gegeven te beschouwen (673-697). – J.H.

Rieth, Eric. *La construction navale à fond plat en Europe de l'Ouest.* – *Ethnologie française* 11 nr. 1 (1981) p. 47-62; 11 tek., 3 tab.

Op grond van drie voorbeelden van platbodems (een wrak uit het einde van de tweede of het begin van de derde eeuw gevonden in Blackfriars bij Londen, een wrak uit de veertiende of vijftiende eeuw uit Krefeld en een boot uit Le Landriais bij Saint-Malo, gebouwd tussen 1890 en 1930) geeft de auteur aan hoe in het algemeen een dergelijke boot gebouwd werd. Hij wijst er op dat de platbodembouw karakteristiek is voor West-Europa en zich onderscheidt van de scheepsbouw in Skandinavië en het Middellandsezegebied. Hij acht het niet zinvol deze tot in onze eeuw nagevolgde bouwwijze 'Keltisch' te noemen, zoals onlangs is voorgesteld.

Roberts, Warren E. *Stith Thompson (1885-1976).* – *Fabula* 21 nr. 3-4 (1980) p. 286-290.

In memoriam.

Robinson, J.A. *Personal narratives reconsidered.* – *Journal of American Folklore* 94 nr. 371 (1981) p. 58-85.

Persoonlijke verhalen hoeven niet altijd, zoals wel beweerd is, over ongewone, opzienbarende gebeurtenissen te gaan en hun pointe hoeft niet steeds expliciet door de verteller te worden vermeld. Het is voldoende als de toehoorders uit de beschrijving van de gebeurtenissen hun conclusie kunnen trekken. De structuur van de verhalen wordt mede bepaald door de situatie waarin ze verteld worden en de aard van het publiek.

Roodenburg, Herman. *Predestinatie en groepscharisma. Een sociologische verkenning van de conflicten tussen Calvinisten en andere gelovigen in de Republiek ± 1580-± 1650.* – *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 8 nr. 2 (1981) p. 254-284.

In het tweede kwart van de zeventiende eeuw hield een meerderheid van de calvinistische gelovigen in Nederland er een uitgesproken puriteinse levenshouding op na. Roodenburg

poogt in dit artikel daarvan de psychologische en sociale achtergronden te achterhalen. Hij toont aan, dat de centrale positie die de predestinatieleer destijds in het calvinistisch geloofsbeleven innam, als verklaringsgrond alleen niet toereikend is. Aan de hand van kerkeraadprotocollen en synode-verslagen komt hij tot de slotsom, dat deze verhoogde zelfcontrole (of zoals hij het liever noemt: affectbeheersing) samenhangt met de sociale organisatie van kerk en sekte, en dan vooral met de hierbinnen uitgeoefende tucht, welke op haar beurt weer in relatie stond met de onderlinge machtsstrijd tussen de verschillende concurrerende religieuze groeperingen.

Schaik, A.H.M. van. *'Waar alle richtingen samenkomen'. De Willibrordherdenking van 1939.* – Jb. Oud-Utrecht 1981, p. 325-356; 7 ill.

In 1939 werd in Utrecht door christenen van verschillende confessies in Nederland het sterfjaar van Willibrordus, toen twaalfhonderd jaar geleden, herdacht met een bijeenkomst, waarop de hoogleraren G. Brom, J. Huizinga en W.J. Aalders spraken, een tentoonstelling van middeleeuwse kunst en een gedenkboek; het standbeeld dat men ook wilde oprichten kon pas in 1947 geplaatst worden. Aan de hand van stukken in het archief van het Nationaal Willibrord-Comité geeft de auteur een indruk van de voorbereiding en de uitvoering van deze onderdelen van de herdenking en van de kleine conflicten, o.a. over de plaats van het beeld, die zich daarbij voordeden. Colijn was bereid als ere-voorzitter van het comité op te treden, maar koningin Wilhelmina weigerde beschermvrouwe te worden, waarschijnlijk omdat zij de herdenking een te katholieke aangelegenheid vond. De auteur toont aan dat de oud-katholieke pastoor E. Lagerwey, die in 1936 het initiatief had genomen, ook de drijvende kracht achter de herdenking was. In zijn inleiding wijst de auteur er op dat de herdenking gezien moet worden tegen de achtergrond van het streven van de kerken, in de tweede helft van de jaren dertig, naar betere onderlinge contacten.

Scharfe, Martin. *Wandbilder in Arbeiterwohnungen. Zum Problem der Verbürgerlichung.* – Zs. f. Volksk. 77 nr. 1 (1981) p. 17-36.

Uit de vergelijking van gegevens uit negentiende-eeuwse inventarissen uit Reutlingen met informatie uit interviews, die daar in 1972-73 zijn gehouden, blijkt dat in de twintigste eeuw het bezit aan wandversiering in arbeiderswoningen sterk is toegenomen. Deze toename in lagere sociale klassen is te verklaren uit grotere productie- en consumptiemogelijkheden, betere woonomstandigheden, zelfbewustwording en verburgerlijking van de arbeidersklasse. Met behulp van enige voorbeelden toont Scharfe aan dat wandversiering inzicht kan geven in de houding van de mens tegenover maatschappelijke omstandigheden en ontwikkelingen. Bij de keuze van de motieven spelen verschillende factoren een rol: de wens zich te onderscheiden van andere sociale groepen (voor een deel echter beïnvloed door de industriële productie, culturele traditie en sociale controle), levenservaring en opvattingen over de werkelijkheid.

Schenda, Rudolf. *Autobiographen erzählen Geschichten.* – Zs. f. Volkskunde 77 nr. 1 (1981) p. 67-87.

Schenda vindt dat autobiografische verhalen in hun historische context bekeken dienen te worden om hun betekenis en functie te bepalen. Ter illustratie geeft hij de tekst van enkele verhalen waaraan sociale misstanden en conflicten ten grondslag blijken te liggen. Hij waarschuwt voor een eenzijdige, op structuur, motief en genre-indeling gerichte benadering van dergelijke verhalen.

Schröter, Michael. *Staatsbildung und Triebkontrolle. Zur gesellschaftlichen Regulierung des Sexualverhaltens vom 13. bis 16. Jahrhundert.* – Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 8 nr. 1 (1981) p. 48-89.

Schröter onderzoekt aan de hand van voornamelijk rechtshistorische literatuur de regulering van sexuele betrekkingen tussen ongehuwden in Duitse steden in de late Middeleeuwen en brengt deze in verband met processen van staatsvorming. Lange tijd oefenden alleen familieleden en verwanten controle uit op de eer van ongehuwde meisjes. Geschonden eer, d.w.z. het verlies van de sociale status van de vrouw, werd met geweld gestraft, of gered door de bewerkstelling van een huwelijk, een concubinaat of materiële verzorging, al naar gelang de sociale klasse van de betrokkenen. Als gevolg van de centralisering van macht in de steden vanaf de dertiende eeuw, wordt de regulering van het sexuele gedrag van ongehuwden een taak van de stedelijke overheid. Zolang deze bestaat uit invloedrijke, adellijke families, worden maatregelen genomen, die slechts voor de hoogste standen voordelig zijn (bevordering van gelijke en het tegengaan van ongelijke huwelijken). Naarmate meer burgers zitting krijgen in het stadsbestuur, gaan langzamerhand voor alle standen gelijke normen gelden, waarbij tenslotte alle sexuele betrekkingen buiten het huwelijk verboden worden, het kerkelijk huwelijk verplicht wordt gesteld en het concubinaat wordt afgeschaft, maatregelen die tot in de negentiende eeuw van kracht blijven.

Sievers, Kai Detlev. *Aberglaube in der Sicht der protestantischen Orthodoxie und der Aufklärung. Entwicklungsgeschichtliche Betrachtungen.* – Kieler Bl. zur Volksk. 13 (1981) p. 27-54.

Verhandeling over de veranderende houding van de protestanten tegenover bijgeloof van ca. 1600 tot ca. 1800.

Spierenburg, Pieter. *Criminele geschiedenis – een literatuuroverzicht.* – Ts. voor Sociale Geschiedenis 7 nr. 3 (1981) p. 251-264.

Het terrein van misdaad en straf is een van de nieuwe gebieden binnen het historisch onderzoek, waarvan de aanzet afkomstig is uit Frankrijk. Spierenburg geeft een overzicht van de belangrijkste werken die verschenen zijn, mn. worden de publikaties aangehaald die het begin vormden van het onderzoek en de meer algemene werken die de misdaad in een land over een langere periode weergeven. Daarnaast gaat hij na welke vraagstellingen ook in een bredere kontekst geplaatst kunnen worden. Deze studies zijn van bijzondere waarde omdat ze informatie bevatten die scherper inzicht geven in lange-termijnprocessen als bureaucratiesing, commercialisering, staatsvorming, rationalisering en civilisering. Karakteristiek zijn de aandacht voor de identiteit van de delinquenten, van de vertegenwoordigers van het justitiële apparaat, en hun maatschappelijke kontekst, verder het gebruik van rechterlijke archieven als bronnenmateriaal en de interdisciplinaire aanpak van het onderzoek. Vooral met het terrein van de sociale geschiedenis zijn er raakpunten. Spierenburg benadrukt dat de rechterlijke archieven wellicht de belangrijkste bronnen zijn voor informatie over het leven van de lagere klassen. De kriminalisering van de marginalen (zwerfers, zigeuners, bedelaars) heeft nl. geleid tot veel, weliswaar gekleurde, gegevens over deze groep in de archieven. Interessant voor de volkskunde zijn de onderzoeken naar banditisme en hekserij, die door gebruikmaking van de rechterlijke archieven een nieuwe dimensie hebben gekregen. Tenslotte doet Spierenburg suggesties ten aanzien van de richting waarin het onderzoek naar de geschiedenis van kriminaliteit en repressie zou moeten gaan.

Spolder, J. *Prijsboeken op de Latijnse school.* – Spiegel Historiae 16 nr. 7-8 (1981) p. 386-391; 15 ill.

Aan de beste leerlingen van Latijnse scholen in Nederland werden vanaf het einde van de zestiende tot in de loop van de negentiende eeuw bij de overgang naar een volgende klas of bij het verlaten van de school prijzen uitgereikt in de vorm van in leer of perkament gebonden boeken, doorgaans voorzien van het stadswapen. Dit gebeurde tijdens een plechtigheid in het koor van de kerk waarbij de bekroonde leerlingen een in het Latijn gesteld dankwoord uitspraken. Aan de hand van bewaard gebleven prijsboeken laat de auteur zien dat men aanvankelijk godsdienstige werken gaf, later tekstuitgaven van klassieke auteurs en in de negentiende eeuw ook boeken over o.a. sterrenkunde en wiskunde. Pedagogische bezwaren tegen de onderlinge wedijver tussen leerlingen maakten naast de hoge kosten van de boeken een eind aan dit gebruik.

Stadt Kultur Landschaft. Recherchen zu Kultur und Kulturpolitik im Ballungsraum Nürnberg. – Notizen 11 (1981) p. 7-307.

Studenten uit Frankfurt am Main hebben in 1979 een vijfdaags bezoek gebracht aan Nürnberg en zeven omliggende plaatsen om een beeld te krijgen van het doorwerken van de verhouding grote stad-slaapstad-geannexeerde gemeente in het cultuurbeleid. Naast bestudering van theoretische literatuur en plaatselijke kranten zijn bandopnames gemaakt.

In de eerste drie hoofdstukken wordt kennis gemaakt met de plaatsen om Nürnberg en met Nürnberg zelf; worden theorieën gegeven over de wisselwerking stad-dorp, wat geïllustreerd wordt met voorbeelden uit het gehuchtje Vach. (H. Schilling 7-36; T. Michel 37-54; G. Kyrieleis 55-93). Vervolgens komen aan de orde: de problemen die zich in een saneringswijk voordoen op het gebied van cultuurbeleid (B. en G. Wnuck 94-114); het ondersteunen door (alternatieve) wooncommunes van initiatieven van individuele kunstenaars (R. Miska 115-138); de plaats van het dialect in het cultuuraanbod (B. Bücher, S. Keval, P. Scraback 139-159); het mobiele filmtheater en de geschiedenis van de Duitse filmindustrie (E. Becker, H. Bissantz, M. Rüger 160-184); de Besucherring, een organisatie die mensen in uithoeken abonnementen voor opera, toneel enz. aanbiedt met bustransport naar Nürnberg om het hiaat aan cultuur in eigen plaats aan te vullen (R. Lutz 185-206); de regionale berichtgeving in een aantal Frankische bladen (L. Ewald, G. Gröning 207-232); de problemen van het cultuurbeleid verteld door twee mensen die uit hoofde van hun functie in resp. Erlangen en Nürnberg kennis van zaken hebben (T. Schulte-Haller 233-253; S. Keval, R. Lutz, M. Rüger, H. Schilling 254-300).

Stoklund, Bjarne. *On interpreting peasant diaries: material life and collective consciousness.* – Ethnologia Europaea 11 nr 2 (1979-1980) p. 191-207; 3 ill.

Stoklund pleit in dit artikel voor het gebruik van boeren-dagboeken als bron voor landbouwhistorisch en volkskundig onderzoek. Hij illustreert dit aan de hand van recent Deens onderzoek op het gebied van regionale verschillen in de landbouw, het belang van verwantschapssbetrekkingen en de houding tegenover de dood, waarbij van dit type bron gebruik werd gemaakt. In Denemarken zijn inmiddels ongeveer 270 van deze dagboeken bijeengebracht die gezamenlijk de periode bestrijken van ca. 1700 tot 1920. De meeste daten echter uit de negentiende eeuw en zijn afkomstig van zowel arme als rijke boeren. De inhoud van het doorsnee dagboek bestaat overwegend uit aantekeningen over het weer en het dagelijkse werk. De schrijver is van mening dat almanakken (en dan vooral de weers-

voorspellingen erin) die in deze kringen destijds graag werden geraadpleegd, de aanzet gegeven moeten hebben tot het zelf aanleggen en bijhouden van een dagboek.

Stokroos, M.L. *Gietijzeren graftekens in Nederland.* – Spiegel Historiaal 16 nr. 11 (1981) p. 589-599; 26 ill.

Na een bezoek aan ca. 300 kerkhoven in Nederland stelt Stokroos vast, dat gietijzeren graftekens en gietijzeren hekwerk voornamelijk in de oostelijke en noordelijke provincies van Nederland voorkomen. Hij behandelt o.a. de constructie, de verschillende typen, decoraties en kwaliteit van het gietijzeren grafteken. Omdat ze veelal in slechte staat verkeren, pleit hij voor bescherming en behoud van overheidswege.

Stolk, Ton. *Vlaarding's mannenkoor Orpheus 1904-1979.* – Hist. Jb. Vlaardingen 3 (1979) p. 83-110; 9 afb.

Geschiedenis van de in 1904 als onderafdeling van de volksbond tegen Drankmisbruik opgerichte, qua levensbeschouwing neutrale zangvereniging Orpheus. De auteur baseert zijn bevindingen op kranteberichten en -verslagen, op de verenigingsnotulen en -jaarverslagen en op gesprekken met leden en oud-leden. Veel aandacht wordt daarbij besteed aan het getal van de uitvoeringen door de jaren heen, de concoursen en de daarbij binnengehaalde prijzen, de talloze jubilea als gretig excuus voor even zovele extra feestelijke concerten, en de voortdurende spanningen tussen het bestuur en de opeenvolgende dirigenten. De sociale achtergronden van de koorleden evenals de invloed van het repertoirekeuze-beleid en maatschappelijke omstandigheden op schommelingen in het totale ledenbestand komen slechts uiterst bescheiden ter sprake.

Tans, J.A.G. *Van maagden en engelen.* – Jb. Oud-Utrecht 1981, p. 263-275; 2 schema's.

In het Rijksarchief te Utrecht worden copieën bewaard van een honderdtal brieven, die de naar Amsterdam uitgeweken jansenist Pasquier Quesnel van 1706 tot aan zijn dood in 1709 schreef aan de vijf dochters uit het Amsterdamse koopmansgezin Le Febvre. Deze copieën werden in 1727 door een van de dochters vervaardigd. Op aandringen van Quesnel zijn alle meisjes, omdat hij geen geschikt klooster kon vinden, klopje geworden en gaan wonen in de Mariahoek in Utrecht. De brieven geven een indruk van de argumenten die hij aanvoerde om hen daartoe te bewegen en van de aarzelingen van de ouders en de meisjes zelf. Grote nadruk legt Quesnel op het streven naar zelfbeheersing: hij beveelt de meisjes aan niet te huwen en zich verre te houden van o.a. salon-conversatie en het schaakspel. De auteur legt een verband tussen deze aansporingen en de theologische opvattingen van Quesnel. Tevens wijst hij er op dat de beslissing van de meisjes mogelijk beïnvloed werd door hun slechte financiële omstandigheden na de dood van hun ouders.

Teori-kritik-praksis. Arbejderkultur-folkeminder-folkekultur. – Nord Nytt, nordisk tidskrift for folkelivsforskning nr. 9 (1981). Acht art. met Eng samenvatting, 120 p.

De sinds de jaren zeventig in de volkskunde waar te nemen tendens om 'het volk' te betrekken in en te laten profiteren van volkskundig onderzoek, krijgt in dit themanummer over arbeiderscultuur ook voor Scandinavië gestalte. Niet alleen worden in een aantal artikelen de resultaten besproken van projecten, gebaseerd op dialogen en samenwerking tussen volkskundigen en arbeiders, ook meer abstracte zaken als ideologie, politiek aspect en definitie van de huidige volkskunde worden behandeld.

Teunis, H.B. *De heiligen zijn de heiligen niet meer.* – Spiegel Historiae 16 nr. 11 (1981) p. 605-608; 4 ill.

Door een zevende- en een elfde-eeuwse versie van een heiligenleven over bisschop Licinius (7e eeuw) met elkaar te vergelijken, wil Teunis demonstreren dat het beeld van de heilige tijdsgebonden is. De behandelde thema's en de geschetste opvattingen van de heilige zijn verwant aan die van degene die ze beschreef. Als men dit in het oog houdt, kan de hagiografie een nuttige bron zijn om een tijd te leren kennen.

Thiriet, Jean-Michel. *Methoden der Mentalitätsforschung in der französischen Sozialgeschichte.* – Ethnologia Europaea 11 nr. 2 (1979-1980) p. 208-225.

Huidige stand van zaken ten aanzien van het mentaliteitshistorisch onderzoek in Frankrijk. De schrijver geeft een overzicht van diverse lopende en afgesloten projecten op dit gebied. De hierbij gebruikte bronnen, waaronder vaak nieuwe of weinig bekende als testamenten, inventarissen en broederschapsarchieven, komen pas tot hun recht als deze over langere tijd en dus in grote aantallen bestudeerd en per computer verwerkt worden. Thiriet is het evenwel met Vovelle en Ariès eens, dat het benutten van één type bron (b.v. alleen testamenten) of het stellen van één vraag aan verschillende typen bronnen voert tot eenzijdige, tendentieuze resultaten. Deze kwantificerende benadering dient dus aangevuld te worden met andere onderzoeksmethoden waaronder beproefde klassieke als b.v. de vragenlijst. De auteur is over het algemeen goed te spreken over deze moderne stromingen binnen het geschiedkundig onderzoek, maar vraagt zich wel terloops af of de historicus niet bezig is hiermee op den duur zijn identiteit in gevaar te brengen.

Thompson, Lawrence S. *William Hugh Jansen (1914-1979).* – Fabula 21 nr. 3-4 (1980) p. 291-292.

In memoriam.

Titon, Jeff Todd. *The life story.* – Journal of American folklore 93 nr. 369 (1980) p. 276-292.

Interviews over iemands leven zijn tot dusver veelal als historisch, autobiografisch feitenmateriaal beschouwd en verwerkt tot schijn-autobiografieën, waarin de teksten niet letterlijk zijn weergegeven, de vragen van de interviewer zijn weggelaten en de inhoud van de gesprekken in een chronologische volgorde zijn gebracht. Dergelijke interviews verdienen niet primair als historisch feitenmateriaal, maar als verhalen bekeken te worden, waarin de verteller, zijn feiten selecterend en rekening houdend met de interviewer en andere toehoorders, een visie geeft op zichzelf en zijn eigen leven. Dit vereist bij de uitgave een volstrekt letterlijke weergave van de gesprekken.

Toelken, Barre. *Zum Begriff der Performanz im dynamischen Kontext der Volksüberlieferung.* – Zs. f. Volksk. 77 nr. 1 (1981) p. 37-50.

Toelken betoogt dat de ware betekenis van verhalen pas vastgesteld kan worden als men precies op de hoogte is van hun context; hij geeft daar enkele voorbeelden van.

Tolksdorf, Ulrich. *Der Schnellimbiss und the world of Ronald McDonald's.* – Kieler Bl. zur Volksk. 13 (1981) p. 117-162. 8 foto's.

De nog steeds groeiende mogelijkheid om in steden en langs verkeerswegen snel iets te consumeren (patatkraam, snackbar, Wimpy-bar enz.) lijkt het tegendeel te zijn van de door Norbert Elias beschreven toenemende verfijning in de eetcultuur. Tolksdorf maakte een studie van het fenomeen 'Schnellimbiss'; hij beschrijft de oorsprong (op jaarmarkten, volksfeesten), de groei, samenhangend met de industrialisatie, en de huidige voortwoekering ervan en ontdekte dat er wel degelijk een met rituelen omgeven eetcultuur aan verbonden is.

Tradisjon 10 (1980) p. 5-115.

Er bestaat een nauw verband tussen identiteit van een gemeenschap en de beoefening van de volkskunde. Men ziet dat de landen die lang voor hun onafhankelijkheid hebben moeten strijden een grote volkskundige traditie hebben in tegenstelling tot de oude imperialistische landen (*B. Alver*, 5-16). *M. Rehnberg* constateert dat Zweden zijn identiteit tegenover zijn buurlanden nooit heeft hoeven versterken. De Zweedse volkskunde uit zich dan ook in de negentiende eeuw meest in beschrijvingen van provincies (17-32). De Finnen die door de Zweden zijn overheerst, hebben in de negentiende en twintigste eeuw de Kalevala gebruikt voor hun nationale identiteit (*L. Honko*, 33-51). Volgens *B. Holbek* is de volkskunde in Denemarken er nooit in geslaagd het echte karakter van de Deense tradities weer te geven (53-63). De belangrijkste uiting van de eigen identiteit van de bewoners van de Far-Oer-eilanden is lied en dans; op het moment dat de boerenmaatschappij veranderde in een vissersmaatschappij en men met sterke Deense invloed te maken kreeg werd daar aandacht aan besteed (*E. Andreassen*, 65-73). Na het opheffen van de Unie met Zweden ontwikkelde zich in Noorwegen een nationale, romantische cultuur (*O. Bø*, 75-84). *H. Ö. Eiriksson* beschrijft de rol van volksverhaaltema's en -motieven in de IJslandse literatuur (85-96). Verhalen over geweld tegen een Lapse minderheid houden de integratie van die minderheid tegen. (*A.I. Keskitalo*, 97-101). In de tijd van de Romantiek werden volksverhaalstructuren en -metra toegepast in de Noorse literatuur (*M. Brøndsted*, 103-115).

Tucker, E. *The cruel mother in stories told by pre-adolescent girls.* – International Folklore Review 1 (1981) p. 66-70.

Sprookjes over de wrede moeder zijn te allen tijde bij jong en oud geliefd geweest. De auteur ontdekte in 1976/7 hoe populair varianten van deze sprookjes (moppen over ongenaakbare moeders, verhalen over moeders die hun kinderen slachten en opeten) bij Amerikaanse meisjes van ± vijf tot ± tien jaar waren. Voor dit verschijnsel geeft zij deels een verklaring, gebaseerd op het werk van de psychoanalyticus Dorothy Bloch: kinderen vóór de puberteit hebben werkelijk angst door hun moeder te worden opgegeten; deels verklaart zij de populariteit uit het feit dat meisjes in die leeftijd zich bewust zijn zowel van de macht van hun moeder als van hun eigen toenemend onafhankelijkheidsgevoel. Hoe groter de macht van de moeder, hoe groter de angst voor het mislukken van het streven naar onafhankelijkheid. Deze angst nu vindt een uitweg in het vertellen van de genoemde verhalen.

Uil, H. *Middeleeuwse strafbedevaarten vanuit Zierikzee.* – Kroniek van het land van de Zeemeermin (Schouwen-Duiveland) 5 (1980) p. 24-44; 1 ill., 2 tab., 2 krt.

In Zierikzee zijn veroordelingen tot een strafbedevaart alleen bewaard gebleven uit de jaren 1490-1520 en 1543-1571; in 1571 werd in Zierikzee voor het laatst een dergelijk vonnis

uitgesproken. Op de periode voor 1490 werpen alleen bepalingen in keurboeken, waarin een bedevaart als straf wordt genoemd, en gratieverzoeken gericht aan het Hof van Holland enig licht. Op grond van de studie voor Van Herwaarden (zie de rubriek boeken elders in dit nummer) acht de auteur het echter waarschijnlijk dat ook in Zierikzee gedurende de vijftiende eeuw de meeste strafbedevaarten werden opgelegd. In tabellen geeft hij een overzicht van het aantal strafbedevaarten vanuit Zierikzee per jaar en per afzonderlijk bedevaartsoord. Daarbij valt op dat het aantal bedevaarten in de tweede periode, waarvoor vonnissen bekend zijn, veel lager is dan in de eerste periode. Strafbredevaarten naar Keulen, Einsiedeln en O.L.V. op Zee te Schouwen komen het meest voor. Aan de hand van een aantal voorbeelden laat hij zien voor welke overtredingen mensen tot een strafbedevaart naar bepaalde plaatsen werden veroordeeld; slechts incidenteel blijkt een regelmatig verband tussen het type overtreding en de keuze van het opgelegde bedevaartsoord. De auteur brengt enkele kleine correcties aan op enige door Van Herwaarden genoemde aantallen strafbedevaarten vanuit Zierikzee naar bepaalde plaatsen en op enkele door hem opgegeven vindplaatsen in de bronnen en data van vonnissen.

Ven, M.W.A. van de, en P.H. Vos. *De Gemertse handwever, zijn vaktaal en zijn dagelijks leven.* – Busselke 6 (1981) gehele nummer (144 p.).

Grondslag voor deze aflevering van de heemkundekring 'De Kommanderije Gemert' wordt gevormd door een candidaatscriptie van een student aan de Nijmeegse Centrale voor Dialect en Naamkunde en enkele interviews. Hoewel het accent op de taal van de wever ligt gaan de auteurs toch aan de sociale omstandigheden niet voorbij.

Verrips-Roukens, Kitty. *Mentaliteiten en machtsbalansen.* – Symposion 3 nr. 1-2 (1981) p. 197-211.

In publicaties uit de jaren dertig en veertig van deze eeuw werd de mentaliteit van de inwoners van Salland door streekkenners en sociografen aangemerkt als o.a. traag en gelaten. Men deed het voorkomen alsof deze mentaliteit een onveranderlijk gegeven was en kenmerkend voor alle Sallanders. Uit gesprekken die de schrijfster in 1977 gevoerd heeft met pachters en hun gezinsleden op het landgoed Eeckeren (ps.) komt naar voren dat bij deze groep, althans in de jaren twintig en dertig, inderdaad een dergelijke mentaliteit voorkwam. Zij laat zien dat de onderdanigheid, die de verhouding tussen de grootgrondbezitter en de pachters en tussen de pachters en hun getrouwde, inwonende kinderen kenmerkte voortkwam uit de angst van de telkens laatstgenoemden hun bestaansmiddelen te verliezen, indien zij zich tegen de toenmalige ongelijke machtsverhoudingen zouden verzetten. Gehoorzaamheid werd hen toen ook door de pastoors van het landgoed ingeprent. Alleen tegenover de landarbeiders konden de pachters zich een zeker superioriteitsgevoel veroorloven.

Na de tweede wereldoorlog trad er een grondige wijziging op in de bestaande sociale verhoudingen, die met zich meebracht dat de eerder aangeduide mentaliteit thans niet meer voorkomt. Door een lagere pacht, betere pachtwetten en de invoering van erfpacht van woningen en bedrijfsgebouwen konden de boeren zich onafhankelijker opstellen tegenover de grootgrondbezitter. Na de invoering van de A.O.W. in 1957 waren ouders bereid op 65-jarige leeftijd de boerderij te verlaten. Hierdoor kwam er b.v. een einde aan de talloze conflicten tussen schoonmoeder en schoondochter over het huishouden en de opvoeding van de kinderen, die alleen opgelost werden als de laatste zich schikte. Op de scholen wordt de kinderen thans een kritische houding bijgebracht. Ook de pastoors trachten die nu te

bevorderen. Voor de arbeiders, die op fabrieken in de omgeving soms meer verdienen dan de boeren, kregen de boeren nu meer waardering. De laatste tijd is zelfs een saamhorigheidsgevoel ontstaan tussen de vroeger onderscheiden sociale groeperingen. Gezamenlijk probeert men nu de besluitvorming van overheidslichamen op een voor de hele gemeenschap gunstige wijze te beïnvloeden.

Voigt, Vilmos. *A semiotic investigation of the 1st of may celebrations in Budapest during the 1970s: a brief report.* – International Folklore Review 1 (1981) p. 38-40.

De auteur geeft een indruk van het onderzoek dat Hongaarse volkskundigen van 1971 tot 1978 hebben verricht naar het 1 mei-feest in Budapest. Hij wijst er op dat verslagen van het feest in kranten steeds in dezelfde bewoordingen zijn gesteld en bovendien slechts aandacht schenken aan bepaalde onderdelen van het feest. Daarom hebben de onderzoekers foto's, films en bandopnamen gemaakt van, voor zover mogelijk, alle activiteiten op deze dag (o.a. de demonstratie, dansen op straat 's middags, tekenwedstrijden voor kinderen). Zij hebben gelet op het gedrag van de verschillende categorieën deelnemers aan het feest (zoals het publiek bij de demonstratie, de politieke leiders op de eretribune en de pers) en op de versieringen aan huizen en in straten. Ook voerden zij gesprekken met de organisatoren van de feestelijkheden. Doel van het onderzoek is de betekenis van verschillende elementen van het feest te achterhalen. Bijna alle publicaties, die tot nu toe uit het onderzoek zijn voortgekomen, zijn verschenen in het Hongaars.

Walraven, J.H.A. *Gebruiken vroeger en nu bij bevalling, kraambed en kinderverzorging.* – Jb. Heemk. ver. 'Roerstreek' 13 (1981) p. 65-83; 4 ill.

Overzicht van gebruiken en dialect-uitdrukkingen rondom zwangerschap, bevalling en geboorte, zoals die in de Roerstreek (Limburg) omstreeks de eeuwwisseling waren ingeburgerd. De auteur baseert zich daarbij op mondelinge getuigenissen van personen ouder dan 65 jaar en op die van een vroedvrouw met 40 jaar praktijkervaring, bovendien op een medisch proefschrift uit 1930 en volksgeneeskundige en andere vakliteratuur. Achtereenvolgens komen aan de orde: houding van de vrouw tegenover het (destijds doorlopend) in verwachting zijn; voedingsgewoonten gedurende de zwangerschap; inrichting kraamkamer; samenstelling baby-uitzet; bijgeloof t.a.v. het tijdstip waarop de wieg mocht worden klaargezet; hygiëne rond het kraambed; de favoriete lichaamshouding bij het bevallen; veelvoorkomende complicaties en ziekten; zuigeling- en kraamvrouwsterfte (cijfers); veelgebruikte (volks-)geneeskundige middeltjes en hulpstukken; kleding en verschoning van de pasgeborene; denkbeelden over borst- en andere voeding voor de zuigeling; en tenslotte het ongehuwde moederschap en de onwettige geboorte (opvattingen en cijfers).

Wees, P.J.J.M. van. *Uithoorn en de Franse Tijd.* – De Lange Brug 6 nr 1 (1981) p. 14-22; 2 ill.

In zijn artikel heeft de auteur een letterlijke vertaling uit het Frans opgenomen van het verslag dat de onderprefect van het arrondissement Amsterdam, F.J.A. Pagenstecher, in 1812 schreef in antwoord op een vragenlijst van de prefect van het departement van de Zuiderzee, graaf De Celles. Uit eigen waarneming geeft Pagenstecher bijzonderheden over o.a. de voeding, de kleding, de vrijetijdsbesteding en de gezondheidstoestand van de plattelandsbevolking in de omgeving van Amsterdam (zie ook: VB 4,2: 157; 6,1:83).

Wichers, A.J. *Mentaliteit als deel van de figuratie van samenlevingen.* – Symposion 3 nr. 1-2 (1981) p. 169-177.

De auteur wijst er o.a. op dat de verschillen die ongeveer drie eeuwen hebben bestaan tussen de mentaliteit van de Friezen en die van de Brabanders pas sinds het eind van de vorige eeuw en vooral na de tweede wereldoorlog zijn afgenomen. Hij acht het ontstaan van voorzieningen en regelingen op nationale schaal (op het gebied van b.v. het verkeer, het onderwijs, de sociale verzekeringen, de regeling van arbeidsvoorwaarden, de gezondheidszorg) en de afgenomen invloed van de kerken op het maatschappelijk leven hiervoor verantwoordelijk. Voor dit artikel heeft de auteur grotendeels geput uit zijn boek *De oude plattelandsbeschaving* (1965).

Wildhaber, R. *Animal portraits: a folklife study.* – International Folklore Review 1 (1981) p. 22-37.

Achttiende-eeuwse en latere afbeeldingen van koeien, varkens en paarden (schilderijen, prenten en tekeningen) uit Westeuropese landen als indicatoren van de wensdromen ten aanzien van vee bij de diverse nationaliteiten.

Winkel, E.H. te. *De steenoven van Te Winkel in Miste.* – Contactorgaan Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten, Dinxperlo, Wisch augustus 1981, p. 14-21; 6 tek., 1 foto.

Beschrijving, op grond van herinneringen van de auteur, van het leemgraven en van het vormen en bakken van stenen in de in 1840 opgerichte en in 1928 gesloten steenbakkerij van Te Winkel in Miste.

Wittop Koning, D.A. *Zilveren lepels van gilden en schutterijen uit de zeventiende en achttiende eeuw.* – Antiek 16 nr. 4 (1981) p. 239-254; 21 ill.

Het accent van dit artikel ligt op de functie van de gildelepel. Te onderscheiden zijn drie soorten gildelepels: lepels die behoren tot het gildeinventaris, gelegenhedslepels en lepels die als boete aan alle gildeleden gegeven werden. Als bijlage is gegeven een lijst van namen van zilversmeden met de door hen geleverde lepels voorzover deze niet voorkomen in E. Voet jr. *Merken van Friese goud- en zilversmeden.*